

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Навчально-науковий інститут економіки та управління

Факультет менеджменту

Кафедра управління виробництвом та інноваційною
діяльністю підприємств

**ПЛАНУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ
ПІДПРИЄМСТВ**

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

з курсового проектування

для здобувачів ступеня вищої освіти «бакалавр»

спеціальності 073 «Менеджмент»

денної форми навчання

М И К О Л А Ї В
2017

УДК 658.5
ПЗ7

Друкується за рішенням науково-методичної комісії факультету менеджменту Миколаївського національного аграрного університету від 15.03.2017р., протокол №7.

Укладач: І.О. Банєва – д-р екон. наук, професор кафедри управління виробництвом та інноваційною діяльністю підприємств, Миколаївський національний аграрний університет.

Рецензенти:

Т.В.Стройко – д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри економіки та міжнародних економічних відносин Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського

О.І.Котикова – д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри економіки підприємств Миколаївського національного аграрного університету

© Миколаївський національний
аграрний університет, 2017

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
Основні вимоги до виконання та захисту курсового проекту.....	4
РОЗДІЛ 1. Розроблення річної виробничої програми з рослинництва	
Поради по виконанню розділу 1.....	7
Поради по виконанню розділу 2.....	9
Поради по виконанню розділу 3.....	21
Рекомендована література.....	60
Джерела інформації.....	60
РОЗДІЛ 2. Розроблення річної виробничої програми з тваринництва.....	61
Поради по виконанню розділу 1.....	62
Поради по виконанню розділу 2.....	64
Поради по виконанню розділу 3.....	71
Рекомендована література.....	90
Джерела інформації.....	91

ВСТУП

Становлення ринкових відносин корінним чином змінює роль і функції спеціалістів аграрних формувань. Особливо це стосується кадрів економістів.

Менеджер з вищою освітою – це спеціаліст, підготовлений до самостійної фахової діяльності в умовах багатуукладної ринкової економіки. Він повинен мати високий рівень теоретичних знань і практичних навичок для роботи в сучасних аграрних підприємствах, організаціях, об'єднаннях, постійно вдосконалювати свої професійні та підприємницькі якості, володіти передовими методами організації і управління виробничими процесами, проявляти ініціативу та підприємливість, організовувати і вести на підприємстві економічну роботу тощо. У сфері його фахових інтересів мусять бути розробка стратегії і збалансування довго- і короткострокових цілей підприємства, аналіз та оцінка зовнішнього і внутрішнього середовища і прогнозування майбутнього підприємства, складання та контроль за виконанням поточних і оперативних планів, допомога вищому менеджменту в прийнятті рішень на всіх рівнях управління підприємством.

Теоретичні основи і початкові практичні навички по плануванню діяльності аграрних підприємств у цілому та їх галузей зокрема, здобувачі опановують в процесі навчання. Особливо велике значення у цьому має підготовка і захист курсового проекту по плануванню діяльності підприємств.

У даних методичних рекомендаціях висвітлено зміст і методику виконання курсового проекту по плануванню рослинницьких і тваринницьких галузей.

Визначені завдання щодо змісту структурних частин роботи, опрацюванню вихідних даних, наведені вимоги до оформлення проекту, визначені строки подання його на кафедру і порядок захисту.

ОСНОВНІ ВИМОГИ

ДО ВИКОНАННЯ ТА ЗАХИСТУ КУРСОВОГО ПРОЕКТУ

Виконання курсового проекту з планування діяльності підприємств є однією з найбільш ефективних форм самостійної роботи студентів і спрямоване на підвищення якості їх професійної підготовки. Курсовий проект виконується у період вивчення дисципліни “Планування діяльності підприємств” з використанням конкретних матеріалів господарської та комерційної діяльності сучасних аграрних формувань: сільськогосподарських кооперативів, акціонерних сільськогосподарських товариств, селянських (фермерських) господарств, приватно-орендних підприємств та ін.

План курсового проекту по обраній темі розробляється студентом самостійно і узгоджується з викладачем не пізніше ніж за місяць до закінчення вивчення дисципліни.

Курсовий проект виконується з використанням матеріалів звітних і планових документів підприємства, взятих не менше ніж за три останні роки, матеріалів внутрішньогосподарського землеустрою, норм і нормативів, первинних облікових документів, особливо агротехнічного обліку, даних про породний, видовий і сортовий склад сільськогосподарських культур. Використовуються також планові і інструктивні матеріали, дані науково-дослідних установ, передових підприємств області, району, особистих спостережень студента. Планові показники розвитку галузі, як правило, розраховуються на наступний за звітним календарний рік.

Роботу над курсовим проектом рекомендується розпочати з підбірки вивчення спеціальної наукової, навчальної та іншої літератури по темі. При цьому занотовуються окремі положення, приклади, форми таблиць, схеми, цифровий матеріал, тобто все те, що буде використано у ході проектування.

Виконаний курсовий проект здається на кафедру для перевірки у визначений згідно навчального плану термін. Після перевірки та при наявності позитивної рецензії курсовий проект захищається перед спеціально створеною комісією.

При захисті курсового проекту студент робить коротке повідомлення (на 7...8 хвилин) по змісту роботи, пояснює зауваження викладача, відповідає на поставлені питання. У повідомленні формулюється ціль курсового проекту, подається коротка організаційно-економічна характеристика підприємства та галузі, розкриваються основні резерви і заходи, спрямовані на забезпечення їх успішного розвитку, приводяться планові показники, висновки та пропозиції.

Курсовий проект повинен відповідати програмним вимогам, розкривати тему, бути оформленим згідно з існуючими вимогами. Рукопис проекту, крім текстового матеріалу, повинен включати титульний аркуш (додаток А); зміст, в якому вказуються всі розділи і підрозділи, що є в роботі з посиланням на сторінки; ілюстрації; посилання на використані джерела і цитати; список використаних джерел, оформлений у відповідності з встановленими вимогами; додатки.

Загальний обсяг курсового проекту повинен становити 50...55 сторінок стандартних аркушів, включаючи таблиці, схеми, діаграми, малюнки та інший ілюстративний матеріал. При цьому під вступ потрібно відвести 1,5...2 сторінки, характеристику підприємства - 7...9 стор., характеристику галузі – 15...17 стор., проектну частину з висновками й пропозиціями – решту обсягу роботи. Додатки до курсового проекту, список використаних джерел кількісно не обмежуються.

Текст курсового проекту викладається з одного боку аркуша паперу через два інтервали між рядками. На аркуші залишаються береги шириною: зліва - 25 мм; зверху - 20 мм; справа - 10 мм і знизу - 20 мм. Всі сторінки номеруються послідовно арабськими цифрами у правому верхньому куті. Номери сторінок проставляються розпочинаючи зі сторінки "Зміст". Кожний наступний розділ проекту потрібно починати з нової сторінки. Назви розділів пишуться великими літерами симетрично до тексту. Зміст підрозділів викладається: першого - через 15...20 мм після назви розділу, наступного – через 15...20 мм після кінця тексту попереднього. Підрозділи номеруються відносно розділів наступним чином: 1.1; 1.2; 1.3; 2.1; 2.2; 2.3 і т.д.

В роботі мають використовуватися тільки загальноприйняті скорочення слів і умовних позначень. Таблиці та інший ілюстративний матеріал, як правило, розміщуються на одному аркуші. Кожна таблиця повинна мати порядковий номер та заголовок, який відображає її зміст. Рисунки, графіки, діаграми, сторінки додатків до курсового проекту номеруються окремо своїми порядковими номерами. Висновки й пропозиції повинні бути конкретними, витікати зі змісту проекту та мати виробничу і господарську цінність. На останній сторінці проекту, після висновків і пропозицій, проставляються дата виконання і підпис студента.

РОЗДІЛ 1

1.1 ЗРАЗОК ПЛАНУ ТА МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ПО ВИКОНАННЮ КУРСОВОГО ПРОЕКТУ з рослинництва

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. Наукові основи розробки річної виробничої програми підприємства з рослинництва

- 1.1. Значення, зміст і послідовність складання
- 1.2. Методики планування обсягів виробництва і використання продукції
- 1.3. Особливості планування показників економічної ефективності

РОЗДІЛ 2. Сучасний стан і тенденції розвитку галузі

- 2.1. Загальні відомості про підприємство
- 2.2. Значення і роль галузі в економіці підприємства
- 2.3. Землекористування підприємства
- 2.4. Посівні площі і сортовий склад сільськогосподарських культур
- 2.5. Врожайність культур та валові збори продукції
- 2.6. Використання продукції
- 2.7. Матеріально-технічна база галузі
- 2.8. Економічна ефективність виробництва продукції

РОЗДІЛ 3. Обґрунтування виробничої програми галузі

- 3.1. Планування використання земельних угідь і підвищення їх родючості
- 3.2. Обґрунтування асортименту та планової врожайності культур
- 3.3. Планування посівних площ
- 3.4. Планування обсягів виробництва і використання продукції
- 3.5. Планування потреби і використання добрив і засобів захисту рослин
- 3.6. Планування витрат виробництва
- 3.7. Економічна ефективність проекту

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

ВСТУП

Вступ повинен бути пов'язаний з темою роботи і відповідати встановленим вимогам щодо його змісту. В ньому необхідно підкреслити актуальність теми, визначити мету і завдання курсового проекту, зазначити підприємство, на прикладі якого буде розроблено проект, навести джерела використаної інформації, методи і прийоми, які були застосовані при виконанні роботи. Вказати загальний обсяг роботи, кількість приведених в ній таблиць, рисунків, додатків, використаних джерел.

ПОРАДИ ПО ВИКОНАННЮ РОЗДІЛУ 1

1.1. Насамперед слід обґрунтувати тезу про те, що ціла низка проблем виробничо-господарського характеру, які існують сьогодні в сільському господарстві України і, зокрема в галузі рослинництва, є наслідком недостатньої уваги до планування. Привести погляди на цей рахунок відомих вчених-економістів. Сформулювати власну думку щодо ролі і значення планування діяльності аграрних підприємств в умовах дії ринкових механізмів.

Навести визначення понять «**річна виробнича програма підприємства**» та «**річна виробнича програма з рослинництва**». Перелічити основні складові (зміст) виробничої програми з рослинництва, показати їх значення у забезпеченні розв'язання задач, які ставляться перед галуззю на плановий період. При цьому особливу увагу приділити

питанням планування використання земельних угідь, підвищення і збереження родючості землі, обґрунтування структури посівних площ, планування врожайності культур, виробництва продукції певного асортименту, кількості та якості.

Підкреслити, що успішне виконання виробничих програм з рослинництва у вирішальній мірі залежить від комплексу намічуваних агротехнічних заходів (сортів, технології, насінництво, добрива, захист рослин, оновлення матеріально-технічної бази галузі і т. ін.). Аргументувати це прикладами з наукових праць відомих вітчизняних і зарубіжних вчених. Коротко висвітлити послідовність розробки річної виробничої програми з рослинництва. Для цього рекомендується скористатися методичними рекомендаціями по складанню плану розвитку сільськогосподарського підприємства, підручниками та навчальними посібниками по дисципліні планування діяльності підприємств.

1.2. У цьому підрозділі курсового проекту необхідно висвітлити основні наукові засади щодо планування обсягів виробництва і використання продукції рослинництва. При цьому слід мати на увазі, що **розглянуті в ньому методичні підходи обов'язково мусять бути застосовані у третьому (проектному) розділі роботи.** Дана вимога обумовлює необхідний ступінь деталізації розкриття окремих питань. Наприклад, якщо у курсовому проекті врожайність культур передбачається планувати шляхом визначення її приростів за рахунок кількісної та якісної зміни окремих факторів то даний методичний підхід потрібно розглядати з максимально можливим (у рамках визначеного обсягу роботи) ступенем повноти розкриття. У цьому разі рекомендується більш стислий виклад інших методик планування врожайності культур. Такий же підхід слід застосовувати при розгляді методик планування структури і розмірів посівних площ, валових зборів, складання балансу продукції тощо.

Обов'язковими для розгляду у цьому підрозділі курсового проекту є наступні питання:

Планування врожайності культур.

Для обґрунтування планової врожайності сільськогосподарських культур застосовується великий спектр різноманітних методів і прийомів. Враховуючи цю обставину слід навести найбільш уживані з них і зазначити, що вибір конкретного методу залежить від багатьох чинників: тривалості періоду, за який вивчається фактичний рівень врожайності культури, тенденцій зміни її значень за цей період; факторів, які передбачається задіяти в планових розрахунках та можливостей підприємства посилити їх позитивний вплив на ріст врожайності тощо. Охарактеризувати переваги та недоліки окремих методів.

Планування посівних площ культур.

Основну увагу рекомендується зосередити на двох підходах до вирішення даного питання:

1) планування посівних площ з жорстким дотриманням вимог запроваджених у підприємстві сівозмін та прийнятого в них чергування культур;

2) планування площ посівів на основі попередньо визначеної потреби підприємства в різних видах продукції рослинництва та запланованої врожайності культур.

Охарактеризувати позитивні і негативні сторони цих підходів і на підставі цього обрати конкретний спосіб для застосування у роботі.

Планування валових зборів та використання продукції.

Перш за все слід наголосити, що основою для обчислення валових зборів продукції є попередньо заплановані врожайність і посівні площі культур. Коротко розглянути особливості методики обчислення валових зборів окремих видів основної (зерна, соняшнику, цукрового буряка, овочів та ін.) і побічної (соломи, гички, кукурудзиння та ін.) продукції рослинництва.

Висвітлити методичні підходи до складання балансу продукції рослинництва. Головну увагу при цьому звернути на послідовність і порядок формування даних для витратної частини балансу: продаж заготівельним і комерційним структурам; використання через систему громадського харчування; створення насіннєвого фонду; продаж працівникам підприємства; оплата за оренду землі і майна; використання на корм худобі та інші потреби.

1.3. Зміст третього підрозділу роботи передбачає висвітлення методичних засад, пов'язаних з плануванням собівартості продукції, цін реалізації, прибутку, рентабельності.

Насамперед, слід назвати існуючі методи планування витрат і собівартості продукції, відмітити їхні переваги і недоліки. Навести перелік статей калькулювання виробничої собівартості продукції рослинництва. Висвітлити основні положення методики розрахунку собівартості окремих видів продукції галузі.

Розкрити зміст механізму отримання виручки від реалізації продукції. Особливий наголос зробити на залежності суми виручки від обсягів і ціни реалізації. Перелічити фактори, які впливають на ціну. Відмітити як розраховується прибуток і яким чином може бути забезпечене його зростання. Сформулювати порядок розрахунку рентабельності виробництва окремих видів продукції і рентабельності рослинництва в цілому.

При розкритті змісту даного підрозділу слід приводити формули тих чи інших показників економічної ефективності виробництва продукції галузі.

ПОРАДИ ПО ВИКОНАННЮ РОЗДІЛУ 2

2.1. Вказати найменування підприємства і назву населеного пункту, в якому розташована його центральна садиба. Дати стислу характеристику місця розташування підприємства відносно адміністративних центрів, пунктів збуту сільськогосподарської і придбання промислової продукції. Декількома фразами охарактеризувати природні умови (характер поверхні землекористування, якісні параметри ґрунтів, тривалість вегетаційного періоду, кількість опадів тощо). Зробити висновок про сприятливість чи несприятливість ґрунтово-кліматичних умов для ефективного ведення галузі рослинництва.

Після цього розглядаються організаційна структура підприємства та структура його менеджменту. Для наглядності рекомендується відобразити це у вигляді схем, які обов'язково подаються у додатках.

З'ясування економічних умов діяльності підприємства варто розпочати з вивчення його розмірів, оскільки цей фактор завжди відігравав і продовжує відігравати важливу роль у забезпеченні ефективної діяльності товаровиробників. Основним показником, що характеризує розмір сільськогосподарського підприємства є вартість валової продукції, допоміжними – площа земельних угідь, вартість основних і оборотних засобів, середньорічна чисельність працівників, поголів'я худоби, енергетичні потужності та ін. (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 Показники розміру підприємства

Показники	201...р.	201...р.	201...р.	201...р. у % до 201...р.
Валова продукція (у постійних цінах 2010 р.) – всього, тис. грн				
у т. ч.: рослинництва				
тваринництва				
Валова продукція (у поточних цінах), тис. грн				
у т. ч.: рослинництва				
тваринництва				
Товарна продукція, тис. грн				
у т. ч.: рослинництва				
тваринництва				
Загальна земельна площа, га				
у т. ч. площа сільськогосподарських угідь				
з них площа ріллі				
Середньорічна чисельність працівників, чол.				
у т.ч.: рослинництва				
тваринництва				
Середньорічна вартість основних засобів, тис. грн				
Поголів'я тварин, ум. гол.				
Енергетичні потужності, к. с.				

На підставі значень показників, приведених в таблиці 2.1, необхідно обґрунтувати висновок про те наскільки розмір підприємства, який склався на даний час, відповідає сучасним вимогам ефективного ведення галузі, раціонального використання землі, робочої сили, техніки та інших виробничих ресурсів.

За результатами аналізу показників таблиці 2.1 слід також визначити тип відтворення підприємства. При цьому до уваги береться наступне: якщо основний і більшість допоміжних показників за досліджуваний період зростали, то це є свідченням розширеного типу відтворення, якщо залишались незмінними – простого, а якщо зменшувались, то це свідчить про “згорання” масштабів основної діяльності товаровиробника. У разі виявлення розширеного типу відтворення, важливо з’ясувати, яким саме шляхом воно здійснюється – інтенсивним чи екстенсивним. При *екстенсивному шляху розвитку* сільського господарства збільшення обсягів виробництва продукції здійснюється за рахунок зростання кількісних показників, таких як додаткове залучення землі, трудових ресурсів, поголів’я худоби, основних засобів та інших ресурсів. Недоліком цього типу відтворення є його вичерпність, адже у сучасних умовах господарювання додаткове залучення різноманітних матеріальних ресурсів є досить проблематичним. Звідси випливає, що агротоваровиробники мають змогу досягти розширеного типу відтворення лише за рахунок оптимізації та посилення дії організаційно-економічних факторів діяльності, а це вже – *інтенсивний шлях розвитку*.

Рівень інтенсифікації сільськогосподарського виробництва показує ступінь насиченості сукупними вкладеннями на одиницю земельної площі або голову тварин, а ефективність інтенсифікації показує, чого досягнуто в результаті інтенсифікації (табл. 2.2).

Таблиця 2.2 Показники рівня і економічної ефективності інтенсифікації сільськогосподарського виробництва

Показники	201...р.	201...р.	201...р.	201... р. у % до	
				201...р.	201...р.
Рівень інтенсифікації					
У розрахунку на 100га сільгоспугідь:					
- середньорічна вартість основних і оборотних засобів, тис. грн					
- поточні виробничі витрати, тис. грн					
- енергетичні потужності, к. с.					
Економічна ефективність інтенсифікації					
Вартість валової продукції (у постійних цінах 2010 р.), грн:					
- на 100 грн матеріальних витрат					
- на 100 грн основних і оборотних засобів					
Вартість валової продукції (у постійних цінах 2010 р.) на:					
- 100га сільгоспугідь, грн					
- 1 середньорічного працівника, грн у т.ч.: рослинництва тваринництва					
Рентабельність підприємства, %					
Норма прибутку, %					

Після цього слід визначити виробничий напрям (спеціалізацію) підприємства. **Спеціалізація аграрного підприємства** – це процес поділу праці, який характеризується переважанням розвитком окремих галузей виробництва відповідно до ґрунтово-кліматичних умов господарства. Її ефективність проявляється у збільшенні виробництва продукції з одиниці земельної площі, рості продуктивності праці, зниженні собівартості продукції, зростанні прибутку і рентабельності. Оскільки суспільний поділ праці і зв'язок сільськогосподарського підприємства з підприємствами інших галузей здійснюється через товарну продукцію, то основним показником, який характеризує виробничий напрям підприємства, є склад і структура товарної продукції, обсяги якої необхідно розраховувати не менш як за три останні роки (табл. 2.3.).

Таблиця 2.3 Склад та структура товарної продукції підприємства

Продукція	Виручка від реалізації, тис. грн			Сума за 3 роки, тис. грн	Структура грошових надходжень у середньому за 3 роки, %	
	201...р.	201...р.	201...р.		по підприємству	по с.-г. виробництву
Зерно						
Соняшник						
Овочі						

Інші						
Всього по рослинництву						
Молоко						
Приріст ВРХ						
Продукція свинарства						
Продукція птахівництва						
Інші						
Всього по тваринництву						
Всього по сільгоспвиробництву						100,0
Послуги в сільському господарстві						x
Разом по підприємству					100,0	x

На підставі отриманих даних слід навести авторське визначення спеціалізації досліджуваного підприємства, зробити висновок про доцільність її поглиблення чи зміни відповідно до наявних ґрунтово-кліматичних умов і перспективних завдань по розвитку рослинництва.

Для оцінки рівня (глибини) спеціалізації виробництва рекомендується обчислити коефіцієнт спеціалізації підприємства (K_{cn}):

$$\hat{E}_{\tilde{n}} = \frac{100}{\sum_{i=1}^n P_i(2i-1)}, \quad (1)$$

де P_i – питома вага i -го виду товарної продукції у її загальному обсязі, %;

i – порядковий номер кожного виду продукції в ранговому ряді значень її питомої ваги, починаючи з найвищого значення.

Значення коефіцієнта спеціалізації може коливатися в межах від 0 до 1 і залежно від нього сільськогосподарські підприємства поділяються на чотири групи. До першої групи входять господарства з низьким рівнем спеціалізації – значення коефіцієнта до 0,35; до другої групи – з середнім рівнем спеціалізації – від 0,36 до 0,50; до третьої групи – з високим рівнем спеціалізації – від 0,51 до 0,60; до четвертої групи – господарства з поглибленою спеціалізацією – понад 0,60. Саме таким чином з’ясовують, чи є досліджуване господарство спеціалізованим з одного, двох чи й трьох видів продукції, або ж розвиває одночасно декілька галузей, не надаючи пріоритету жодній з них.

Слід приділити увагу й іншим сторонам діяльності підприємства, а саме – дослідити дані про чисельність його працівників, кадровий склад управління, вартість основних засобів виробництва, наявність окремих видів сільськогосподарської техніки, складських приміщень тощо. Наприкінці робиться загальний висновок про фінансово-економічний стан підприємства за останні роки в цілому. Все це рекомендується подати текстом без залучення таблиць.

2.2. При вивченні сучасного стану будь-якої галузі сільськогосподарського виробництва важливо знати яку роль вона відіграє в економіці підприємства та яке місце

посідає серед інших галузей, адже чим значимішою є галузь, тим більше уваги слід їй приділяти в поточній діяльності та обґрунтуванні перспективних завдань щодо подальшого її розвитку.

Для визначення ролі рослинництва в економіці досліджуваного підприємства рекомендується розрахувати питому вагу валової і товарної продукції, валового доходу, затрат праці, витрат виробництва, а також прибутку цієї галузі в аналогічних показниках в цілому по підприємству в середньому за останні 3 роки (табл. 2.4).

Таблиця 2.4 Роль рослинництва в економіці підприємства

Показники	Рослинництво				Підприємство				Рослинництво у % до підприємства
	201...р.	201...р.	201...р.	у середньому	201...р.	201...р.	201...р.	у середньому	
Валова продукція (у постійних цінах 2000 р.), тис. грн									
Валовий дохід, тис. грн									
Виручка, тис. грн.									
Прибуток, тис. грн									
Затрати праці, тис. люд-годин									
Фонд оплати праці, тис. грн									
Виробничі витрати, тис. грн									

Значення галузі в економіці досліджуваного підприємства буде тим суттєвішим, чим більшими будуть показники питомої ваги наведених показників.

2.3. Висвітлення цього питання рекомендується розпочати з вивчення розмірів і структури сільськогосподарських земель підприємства (табл. 2.5).

Таблиця 2.5 Розміри і структура землекористування підприємства

Назва угідь	201...р.		201...р.		201...р.		201...р. у % до 201...р.
	га	%	га	%	га	%	
Сільгоспугіддя – всього		100,0		100,0		100,0	
з них: рілля							
сіножаті							
пасовища							
сади							
виноградники							
інші							

Коментуючи дані цієї таблиці слід звернути увагу на те як змінювалася площа сільськогосподарських угідь господарства за останні роки, зазначити чим були спричинені ці зміни (якщо це мало місце) і як вони вплинули на розміри і структуру землекористування.

Зробити висновок про відповідність чи невідповідність структури землекористування спеціалізації підприємства.

Висвітлити механізм орендних відносин між селянами-орендодавцями землі і підприємством, яке є орендарем землі. Навести дані про кількість орендодавців, середній розмір земельних ділянок, їх грошову оцінку, строки договорів оренди, розміри і види орендної плати і т. ін. При можливості зразок (копію) договору оренди землі прикласти у вигляді додатка до курсового проекту.

Після цього вивчається економічна ефективність використання сільськогосподарських угідь підприємства (табл. 2.6).

Таблиця 2.6 Економічна ефективність використання земель підприємства

Показники	201...р.	201...р.	201...р.	201...р. у % до 201...р.
Отримано у розрахунку на 100га сільськогосподарських угідь:				
- валової продукції сільського господарства у постійних цінах, тис. грн				
у т.ч. продукції рослинництва				
- прибутку, тис. грн				
у т.ч. від рослинництва				
- молока, ц				
- приросту худоби і птиці, ц				
Отримано у розрахунку на 100га ріллі:				
...				

На підставі даних таблиці 2.6 слід зробити узагальнюючий висновок про досягнутий рівень економічної ефективності використання землі у підприємстві, порівняти розраховані показники з аналогічними показниками передових підприємств району та області, зазначити фактори, за рахунок дії яких вона мінялася в досліджуваному періоді. Сформулювати власне бачення основних напрямків підвищення ефективності використання землі в підприємстві на перспективу.

2.4. Насамперед необхідно розглянути склад та структуру орних земель (ріллі) і посівних площ підприємства (табл. 2.7).

Таблиця 2.7 Склад та структура орних земель підприємства

Культури та види угідь	201...р.			201...р.			201...р.			У середньому за 3 роки		
	га	%		га	%		га	%		га	%	
Рілля – всього		100	х		100	х		100	х		100	х
Чисті пари			х			х			х			х
Площа посівів			100			100			100			100
у т.ч.: зернобобові												
кукурудза												

ріпак												
соняшник												
овочі												
баштанні												
кормові												
інші												

Характеризуючи дані цієї таблиці особливу увагу слід звернути на динаміку та причини зміни розмірів посівних площ та структури посівів. Це дозволить зробити більш обґрунтований висновок про стабільність обсягів виробництва продукції та її асортиментного складу, дотримання запроваджених у підприємстві сівозмін та виробничого напряму галузі.

Необхідно також прокоментувати показники питомої ваги посівів зернових культур у загальній посівній площі і дати їм оцінку з точки зору значення, яке відіграє зерновиробництво в економіці підприємства і науково обґрунтованих вимог до структури посівів сільськогосподарських культур у залежності від спеціалізації господарства. Це ж саме слід зробити також по технічних, кормових та інших групах культур.

Окрему увагу приділити чистим парам. Зробити висновок про те наскільки частка землі, яка відводиться в підприємстві під чисті пари відповідає сучасним вимогам системи землеробства півдня України.

Для якісного виконання курсового проекту важливе значення має інформація, яка передбачена бізнес-планом розвитку сільськогосподарського підприємства і, яка може бути використана в подальшому в процесі планування врожайності сільськогосподарських культур та обґрунтування структури і розмірів посівних площ

Після цього досліджується видовий і сортовий склад польових сільськогосподарських культур та площі під окремими їх сортами (табл. 2.8). Слід дати коротку виробничо-господарську характеристику сортів провідних для підприємства культур, порівняти їх з іншими районованими сортами, зробити висновок про доцільність їх подальшого використання чи заміни.

Таблиця 2.8 Сортівний склад польових культур, які вирощуються в підприємстві станом на 201... рік

Культура	Сорт	Площа, га
Озима пшениця:		
Озимий ячмінь:		
Кукурудза:		

Якщо підприємство спеціалізується на виробництві продукції плодівих та ягідних багаторічних насаджень та (або) винограду, то ці галузі рослинництва необхідно досліджувати більш глибоко. Це ж саме стосується овочівництва відкритого та закритого ґрунту. У таких випадках слід наводити дані про площі, на яких культивуються багаторічні

насадження та висіваються овочеві культури у розрізі порід, видів, сортів (табл. 2.9 і табл. 2.10).

Таблиця 2.9 Площі, видовий і сортовий склад багаторічних насаджень підприємства

Багаторічні насадження	201...р.		201...р.		201...р.		У середньому за 3 роки	
	га	%	га	%	га	%	га	%
Плодогідні насадження - всього		100		100		100		100
Сади зерняткові								
з них, яблуні:								
(перелік сортів)								
груші:								
(перелік сортів)								
айва:								
(перелік сортів)								
Сади кісточкові:								
з них, вишні:								
(перелік сортів)								
Ягідники								
смородина								
малина								
Виноградники - всього		100		100		100		100
у т.ч.: столові:								
(перелік сортів)								
технічні:								
(перелік сортів)								

У той же час, у ході аналізу даних цих таблиць, слід робити лише узагальнюючі висновки, які впливають з характеру зміни їх значень у динаміці і торкаються породного, видового та сортового співвідношення багаторічних насаджень.

Таблиця 2.10 Склад та структура посівів овочевих культур підприємства

Культури	201...р.		201...р.		201...р.		У середньому за 3 роки	
	га	%	га	%	га	%	га	%
Помідори								
(перелік сортів)								
Огірки								
(перелік сортів)								
Кабачки								
(перелік сортів)								
і т.д.								
Разом овочевих культур		100		100		100		100

2.5. Дані, необхідні для проведення аналізу врожайності та валових зборів продукції сільськогосподарських культур відображаються в таблиці 2.11.

Таблиця 2.11 Врожайність і валові збори продукції основних сільськогосподарських культур

Види продукції	201...р.		201...р.		201...р.		У середньому за 3 роки	
	з 1га, ц	усього, ц	з 1га, ц	усього, ц	з 1га, ц	усього, ц	з 1га, ц	усього, ц
...								
...								
...								

Перш за все вивчаються показники врожайності культур: досліджується рівень врожайності, виявляються тенденції її зміни, проводиться порівняння з середніми даними по району, області, даними передових господарств, сортодільниць. Наводиться перелік факторів, під дією яких врожайність змінювалася в ту чи іншу сторону, робиться висновок про наявність чи відсутність резервів подальшого її росту.

Після цього необхідно встановити як і за рахунок чого мінялися валові збори продукції провідних культур у звітному році порівняно з базовим. При цьому, до уваги слід брати те, що обсяги виробництва продукції міняються під впливом двох факторів: зміни врожайності і зміни посівних площ.

Зміна обсягів виробництва окремого виду продукції рослинництва за рахунок зміни врожайності (ВПу) обчислюється за допомогою прийому ланцюгових перетворень за формулою:

$$\text{ВПу} = (\text{Пз} \times \text{Уз}) - (\text{Пз} \times \text{Уб}), \quad (2)$$

а за рахунок зміни посівних площ – по формулі:

$$\text{ВПп} = (\text{Пз} \times \text{Уб}) - (\text{Пб} \times \text{Уб}), \quad (3)$$

де **Пз і Пб** – посівні площі культури (групи однорідних культур) відповідно у звітному і базовому роках, га;

Уз і Уб – врожайність культури (групи однорідних культур), відповідно, у звітному та базовому роках, ц з 1га.

Послідовність проведення розрахунків і отримані результати слід супроводжувати короткими поясненнями.

2.6. Встановити канали, за якими підприємство традиційно реалізує продукцію галузі та напрями її використання на внутрішньовиробничі та господарські потреби, маючи на увазі, що основними каналами реалізації продукції рослинництва в сучасних умовах є: продаж згідно попередньо укладених договорів заготівельним, переробним, торгівельним та іншим організаціям; поставки за міжгосподарськими зв'язками; експорт; реалізація населенню на ринках, а також через мережу власних магазинів, палаток тощо.

Внутрішньогосподарські потреби підприємства в продукції рослинництва це: створення основних і страхових насінневих і фуражних фондів; видача і продаж продукції працівникам відповідно до діючого в підприємстві положення про оплату праці; виділення для громадського харчування та у фонд допомоги; використання для переробки безпосередньо в підприємстві; використання для розрахунків з орендодавцями за орендовані землю та майно.

Занести відповідні дані у таблицю 2.12.

Таблиця 2.12 Обсяги і напрями використання продукції рослинництва, т

Канали реалізації та використання продукції	201... р.	201... р.	201... р.	У середньому за 3 роки
Зерно				
Реалізація:				
- за договорами				
і т. д.				
Внутрішньогосподарське використання:				
- насіння				
і т. д.				
Соняшник				
Реалізація:				
- за договорами				
і т. д.				
Внутрішньогосподарське використання:				
- переробка на олію				
і т. д.				
Овочі				

Відмітити позитивні та негативні моменти, які мали місце у процесі використання продукції протягом досліджуваних років, дати оцінку окремим напрямом її реалізації за межі підприємства з точки зору надійності споживачів, рівня реалізаційних цін, своєчасності розрахунків тощо.

2.7. Сформулювати актуальність даної проблеми. Навести дані про фактичну наявність та нормативну потребу галузі в специфічних для неї видах матеріально-технічних ресурсів: тракторах, сівалках, машинах для внесення добрив, комбайнах, зерноочисних машинах, приміщеннях і спорудах для зберігання продукції та ін. (табл. 2.13).

Розглянути марочний склад тракторів, збиральних машин, машин для обробітку ґрунту, догляду за рослинами, іншої техніки. Зазначити наявність в підприємстві імпоротної техніки, дати її перелік. Охарактеризувати фізичний стан технічних засобів виробництва в цілому. Показати як рівень забезпеченості матеріально-технічними ресурсами впливає на дотримання вимог технології виробництва продукції галузі, які були при цьому порушення (якщо були) і т. ін. Навести конкретні приклади. Провести розрахунки втрат підприємства, які прямо були пов'язані з незадовільним станом матеріально-технічної бази галузі рослинництва.

Таблиця 2.13 Забезпеченість рослинництва матеріально-технічними ресурсами

Види матеріально-технічних ресурсів	201... р.		201... р.		201... р.	
	Наявність	Нормативна потреба	Наявність	Нормативна потреба	Наявність	Нормативна потреба
Трактори, шт.						
Комбайни зернозбиральні, шт.						

Комбайни бурякозбиральні, шт.						
Комбайни овочезбиральні, шт.						
Сівалки, шт.						
Культиватори, шт.						
Борони дискові, шт.						
Машини для внесення добрив, шт.						
Обприскувачі						
Зернохранилища, т						

2.8. Вирішальне значення у забезпеченні високого рівня ефективності виробництва будь-якої продукції відіграє її собівартість. Враховуючи дану обставину доречним є вивчення розмірів і структури витрат виробництва на одиницю продукції (табл. 2.14).

Таблиця 2.14 Склад і структура виробничої собівартості 1 ц продукції рослинництва, у середньому за 201. . . – 201. . .рр.

Статті витрат	Зерно		Соняшник		Плоди		Ін.	
	грн	%	грн	%	грн	%	грн	%
Прямі матеріальні витрати								
з них: - насіння та посадковий матеріал								
- мінеральні добрива								
- нафтопродукти								
- оплата послуг і робіт сторонніх організацій								
решта матеріальних витрат								
Прямі витрати на оплату праці								
Інші прямі витрати та загальновиробничі витрати								
з них: - амортизація необоротних активів								
- відрахування на соціальні заходи								
- решта інших прямих та загальновиробничих витрат								
Виробнича собівартість - усього		100		100		100		100

У ході аналізу даних цієї таблиці особливу увагу слід звернути на такі специфічні для галузі рослинництва статті витрат як насіння та посадковий матеріал, мінеральні добрива, нафтопродукти. Дати оцінку їх значень, для чого використати аналогічні дані по передових господарствах, а також у середньому по району, області. Спираючись на раніше отримані результати та зроблені висновки обґрунтувати можливі, але разом з тим й реальні напрями зниження виробничої собівартості продукції рослинництва в підприємстві.

Закінчується вивчення сучасного стану рослинництва розрахунками і аналізом показників економічної ефективності виробництва продукції (табл. 2.15).

Таблиця 2.15 Економічна ефективність виробництва продукції рослинництва

Показники	Зерно	Соняшник	Плоди	Виноград	Ін.
1	2	3	4	5	6
Врожайність, ц з 1га 201... р. 201... р. 201... р.					
У середньому					
Трудовітність 1 ц, люд-год. 201... р. 201... р. 201... р.					
У середньому					
Виробнича собівартість 1 ц, грн 201... р. 201... р. 201... р.					
У середньому					
Собівартість 1 ц реалізованої продукції, грн. 201... р. 201... р. 201... р.					
У середньому					
Ціна реалізації 1 ц, грн 201... р. 201... р. 201... р.					
У середньому					
Прибуток у розрахунку на 1 ц, грн 201... р. 201... р. 201... р.					
У середньому					
Прибуток у розрахунку на 1га, грн 201... р. 201... р. 201... р.					
У середньому					
Рівень рентабельності, % 201... р. 201... р. 201... р.					
У середньому					

Коментуючи показники цієї таблиці слід називати причини, які вплинули на зміну їх значень протягом досліджуваного періоду. Зробити висновок про належний (неналежний) рівень ефективності виробництва тих чи інших видів продукції галузі, внести пропозиції щодо впровадження заходів, спрямованих на позитивне вирішення цього важливого господарського завдання.

ПОРАДИ ПО ВИКОНАННЮ РОЗДІЛУ 3

3.1. Перш за все слід зазначити, що практично у всіх аграрних підприємствах є значні резерви для нарощування обсягів виробництва рослинницької продукції, прибуткового ведення галузі за рахунок: а) раціональної організації використання сільськогосподарських угідь; б) підвищення родючості ґрунтів. Акцентувати увагу на тому, що у першому випадку мова йде, переважно, про необхідність проведення трансформації земель, у другому – про необхідність упровадження заходів, які забезпечують більш ефективне використання наявних земель шляхом боротьби з водною і вітровою ерозією, застосування інноваційних систем обробітку ґрунту, внесення органічних добрив, вапнування та гіпсування ґрунтів тощо.

Спочатку слід визначитись з необхідністю та можливістю проведення трансформації земельних угідь підприємства у плановому році, а вже після цього обґрунтувати параметри таких змін. Все це слід відобразити у таблиці, яка будується за наступним зразком (табл. 3.1). У коментарі до цієї таблиці особливий наголос слід зробити на тому, що в процесі трансформації змінюється лише цільове призначення окремих ділянок землі. В той же час для підвищення ефективності використання земель необхідно проводити також заходи іншого порядку, а саме: проводити гіпсування і вапнування земель; вносити органічні добрива; застосовувати новітні системи обробітку ґрунту і т. ін. Слід акцентувати на тому, які з цих заходів на сьогоднішній день для підприємства є найбільш актуальними і передбачити їх до впровадження у плановому році. При цьому важливо щоб у курсовому проекті були зазначені не тільки обсяги намічуваних робіт, але й суми коштів на їх проведення.

3.2. Питання видового складу сільськогосподарських культур, які передбачається вирощувати у плановому році, є надзвичайно складним і багатоваріантним по суті. Його вирішення вимагає врахування багатьох чинників: кон'юнктури ринку; даних про економічну оцінку культур; впроваджених сівозмін; потреб підприємства в продукції і т. ін. У курсовому проекті дія цих чинників мусить бути висвітлена під кутом зору можливих позитивних і негативних наслідків. Наприклад, слід показати на які ризики наражається підприємство у разі недотримання впроваджених сівозмін і, навпаки, які можуть виникнути проблеми у випадку жорсткого їх дотримання. Перелік культур, які намічається включити у виробничу програму рекомендується брати максимально наближеним до фактичного за останні 3 роки. Звичайно, можуть бути й відхилення, але це мусить бути відповідним чином обґрунтовано. Обраний варіант видового складу культур обов'язково наводиться в роботі.

Планування врожайності культур.

Дане питання досить ґрунтовно висвітлено у **методичних вказівках для практичних занять та самостійного вивчення дисципліни планування діяльності підприємств 2011 року видання**. Серед методів та прийомів, які розглядаються в них, на найбільшу увагу заслуговує планування врожайності культур з урахуванням кількості і якості ресурсів

(планування ресурсної врожайності). Визначення ресурсної врожайності сільськогосподарських культур проводиться з використанням простої схеми її розрахунку, яка передбачає врахування природної родючості (бонітету) ґрунтів; застосування оптимальних доз внесення органічних і мінеральних добрив, інтегрованих систем захисту рослин від бур'янів, шкідників та хвороб; упровадження нових перспективних і районованих сортів (гібридів) культур; удосконалення агротехніки тощо.

Формула для розрахунку ресурсної врожайності (V_p) має такий вигляд:

$$V_p = V_n + P_d + P_s + P_a, \quad (4)$$

де V_n – частина врожайності, яку можна отримати за рахунок природної родючості ґрунтів (без застосування добрив), ц з 1га; P_d – приріст врожайності від внесення добрив, ц з 1га; P_s – приріст врожайності за рахунок впровадження нових сортів, ц з 1га; P_a – приріст врожайності від удосконалення агротехніки, ц з 1га.

Можливе застосування і більш простої формули:

$$V_p = ЦБ + O_1K_1 + O_2K_2, \quad (5)$$

де V_p – ресурсна врожайність; Ц – ціна бала, Б – бонітет ґрунтів; O_1 та O_2 відповідно окупність мінеральних і органічних добрив; K_1 та K_2 – кількість внесених мінеральних і органічних добрив.

В обох випадках можливим є застосування поправного коефіцієнта для коригування розрахункової врожайності з огляду на прогнозовані погодні умови планового року (П). У такому разі формули 3 та 4 матимуть вигляд:

$$V_p = V_n + P_d + P_s + P_a + (-)П \quad (6)$$

$$V_p = ЦБ + O_1K_1 + O_2K_2 + (-)П \quad (7)$$

Студенту надається право самостійного вибору того чи іншого методу (формули) планування врожайності культур, але обов'язковою вимогою при цьому є відображення в курсовому проекті усіх необхідних розрахунків.

1. Планування ресурсної врожайності з використанням формули (3):

а) врожайність за рахунок природної родючості ґрунтів (V_n .)

Для проведення розрахунків слід підготувати дані про розміщення і площу посіву окремих культур в полях сівозмін, попередники, якісну оцінку ґрунтів у бонітетних балах, ціну 1 бала в центнерах або кілограмах врожаю відповідних культур. Така інформація міститься у матеріалах ґрунтового обстеження підприємств, а саме: планах ґрунтів, плані землеустрою, нарисах ґрунтів. Використовуються також дані з довідників по плануванню сільського господарства.

При відсутності в підприємстві таких відомостей або неможливості їх отримання, необхідні дані надаються студенту безпосередньо у завданні на виконання курсового проекту. Зразок проведення розрахунків наведено у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1 Розрахунок величини врожайності на основі природної родючості ґрунтів (умовний приклад)

Культури сівозміни	Бонітет ґрунтів, балів			Ціна 1 бала, ц	Ресурсна врожайність за рахунок природної родючості ґрунтів, ц з 1 га
	середньо- зважений	поправний коефіцієнт	кінцевий		
Чистий пар	*	*	*	*	*
Озима пшениця	64	1,25	80	0,47	37,6
Цукрові буряки	55		55	4,22	232,0
Ячмінь	61		61	0,45	27,5
Кукурудза на зерно	47		47	0,42	19,7
Озима пшениця	64	0,91	58,94	0,47	27,4
Кукурудза на зерно	47		47	0,42	19,7
Горох	61		61	0,45	27,5
Кукурудза на силос	47		47	2,82	132,5
Соняшник	74		74	0,20	14,8

б) розрахунок приросту врожайності від внесення добрив (Пд).

Заслуговують на увагу два підходи.

Перший підхід передбачає використання даних про обсяги запланованих до внесення на 1га посіву культури органічних (у тоннах) і мінеральних добрив (у кг д.р.) та даних про окупність одиниці добрив (1т органічних; 1кг д.р. NPK мінеральних) врожаєм культури. Множенням кількості добрив на значення їх окупності та наступним додаванням отриманих результатів визначається сумарний приріст врожайності від застосування добрив.

Найбільш складним тут є питання кількості внесення добрив під ту чи іншу сільськогосподарську культуру в плановому році. Звичайно, краще всього було б застосовувати оптимальні дози, які б враховували з одного боку фактичну забезпеченість ґрунтів поживними речовинами, а з іншого – потребу культури в поживних речовинах для формування певного рівня врожайності. У такому випадку маємо справу не з плануванням, а програмуванням врожайності, адже плановий рівень врожайності тут задається заздалегідь, а вже під нього визначається потреба в добривах. Такий підхід можливий (і бажаний) в самодостатніх господарствах, для яких не існує проблем із заготівлею і придбанням необхідної кількості органічних і мінеральних добрив. Сьогодні ж у більшості господарств такі можливості відсутні і тому навіть під провідні культури в них вноситься значно менше добрив, ніж це визначено науково обґрунтованими рекомендаціями. В курсовому проекті рекомендується враховувати дану обставину і планувати внесення добрив на рівні, який на 10...15% перевищує фактичне їх внесення в кращому за цим показником році. **В окремих випадках дані про застосування добрив надаються в завданні на виконання роботи.**

Другий підхід базується на проведенні спеціальних розрахунків по визначенню величини приросту врожаю від кількості передбачених до внесення органічних та мінеральних добрив

в) розрахунок приросту врожайності від сортооновлення (Пс).

За рівень врожайності нового сорту приймаються дані селекційно-генетичного інституту, в якому було виведено сорт, дані найближчої сортовипробувальної станції, результати виробничого випробування сорту в умовах господарства. Розрахунок проводиться за формулою:

$$Пс = (Ф \times В) : 100 \quad (8)$$

де Φ – різниця у врожайності між сортом, який впроваджується і сортом, який замінюється;
 B – відсоток площі нового сорту у загальній площі посіву культури, %.

г) розрахунок приросту врожайності від удосконалення агротехніки (Па)

Приріст врожайності за рахунок цього фактора(ів) обчислюється з використанням формули 8. Дані про прирости врожайності за рахунок упровадження того чи іншого агротехнологічного заходу беруться з рекомендацій науково-дослідних установ, довідників з планування, матеріалів досліджень, проведених агрономічною службою підприємства тощо.

2. Планування ресурсної врожайності з використанням формули (4).

Порядок визначення ресурсної врожайності сільськогосподарських культур за цим методом наведено в таблиці 3.5 і особливих пояснень не вимагає. В той же час, слід зауважити, що всі запропоновані методи вимагають великих витрат праці і часу, а тому в курсовому проекті їх слід застосовувати лише по відношенню до тих культур, які в економіці підприємства відіграють визначальну роль. Як правило, це зернові, соняшник, ріпак, овочі. Що стосується інших культур, то їх врожайність рекомендується визначати з використанням більш простих методів, наприклад шляхом розрахунку середньопрогресивного показника. При плануванні врожайності багаторічних плодових культур приріст врожайності необхідно визначати ще й з урахуванням передбачуваної ліквідації зрідженості насаджень.

3. Поправка до розрахункової врожайності на погодні умови (П).

З кінцевою величиною врожаю найбільш тісно пов'язаний показник зволоженості – гідротермічний коефіцієнт (ГТК). Величина ГТК визначається відношенням суми опадів (у мм) протягом вегетаційного періоду (для зернових травень-червень) до суми температур за цей період, зменшеної у 10 разів. За 100% приймається середній рівень врожайності культури за декілька попередніх років. Наприклад, за попередні 3 роки врожайність озимої пшениці склала в середньому 37,5ц з 1га при середньому значенні ГТК – 0,85.

Використовуючи дані довгострокових прогнозів найближчих метеостанцій розраховується очікуваний ГТК на вегетаційний період планового року, наприклад – 0,90. Різниця між врожайністю при ГТК – 0,90 і ГТК – 0,85 складе величину поправки до розрахованої ресурсної врожайності культури:

а) $37,5 \times 0,90 : 0,85 = 39,7$ ц з 1га,

б) $39,7 - 37,5 = +2,2$ ц з 1га.

Отже планова врожайність озимої пшениці при кращому прогнозному показнику ГТК очікується вищою на 2,2ц з 1га.

Після проведення усіх необхідних розрахунків показники планової врожайності культур, передбачених до вирощування у плановому році необхідно подати у вигляді таблиці

3.3. При плануванні посівних площ сільськогосподарських культур необхідно мати на увазі, що їх розміри залежать від:

- потреби підприємства в конкретних видах продукції рослинництва;
- обмежень у сівозмінах, матеріальних, трудових і фінансових ресурсах;
- ефективності виробництва (конкурентоспроможності) окремих культур.

Не можна залишати поза увагою також рекомендації науково-дослідних установ щодо структури посівних площ для даної природно-кліматичної зони, багаторічний досвід у цій справі самого підприємства, інші вимоги.

Перше, що необхідно зробити, це обчислити загальну площу посіву сільськогосподарських культур на плановий рік (див. методичні вказівки для практичних занять та самостійного вивчення дисципліни планування діяльності підприємств 2011 року видання).

На практиці планування посівних площ культур можна здійснити двома способами (*який спосіб застосувати вирішує сам студент*).

Перший спосіб передбачає жорстке дотримання запроваджених у підприємстві сівозмін (приводяться в додатках до курсового проекту) та прийнятого в них чергування культур. У цьому випадку **планові посівні площі окремих культур – це фактично сума площ їх посівів згідно прийнятої ротації культур у сівозмінах на плановий рік**. Якщо обирається саме цей спосіб планування посівних площ то в курсовому проекті обов'язково слід відзначити, що він не вважається ринковим, оскільки ніяким чином не враховує кон'юнктуру ринку та ефективність виробництва (конкурентоспроможність) окремих культур. Після проведення необхідних розрахунків отримані результати відображаються у таблиці.

Примітка. *Перелік культур повинен бути представлений у розрізі окремих їх груп: зернові культури, технічні культури, овоче-бажанні культури і картопля, кормові культури, ін.*

Більш обґрунтованим (ринковим) є **другий спосіб**, який передбачає таку послідовність проведення розрахунків: а) визначення планової потреби підприємства в окремих видах продукції рослинництва; б) обчислення попередніх планових площ культур (діленням планової потреби на заплановану врожайність відповідної культури); в) розміщення отриманих площ на полях сівозмін.

Згідно з цим підходом у планові обсяги виробництва продукції рослинництва слід включати усі її потреби, у тому числі і на створення насіннєвого фонду. Але виникає проблема з проведенням розрахунків, адже дані про посівні площі, під які створюються насіннєві фонди поки що невідомі. Має місце замкнуте коло: з одного боку, планові площі за цим способом не можна визначити бо відсутні дані про потребу в насінні, а з іншого – потребу в насінні не можна визначити бо немає даних про планові площі. У такому випадку потребу в насінні визначають з використанням фактичних (середніх) даних про посівні площі культур за минулі роки.

Для визначення потреби в насінні окремих сільськогосподарських культур попередньо необхідно встановити вагові норми висіву насіння на 1 га, а потім помножити їх на заплановану площу посіву. При цьому слід мати на увазі, що на насіннєві цілі може використовуватись як власне насіння підприємства, так і куповане та виміняне. Створюються

також страхові фонди насіння по ярих культурах у розмірі 10...15% від потреби. Одночасно з розрахунками потреби визначається і планова вартість насіння

Що стосується інших потреб підприємства в продукції рослинництва, то їх обсяги визначають з урахуванням кон'юнктури, що склалася на ринку сільськогосподарської продукції, можливостей для переробки продукції безпосередньо в підприємстві, прийнятої форми розрахунків з орендодавцями за орендовані в них землю і майно, потреби в продукції на годівлю худоби й птиці, необхідності виділення в рахунок оплати праці тощо. Шляхом додавання усіх потреб за окремими видами продукції і наступним діленням отриманих результатів на заплановану врожайність відповідних культур отримують початковий варіант планових посівних площ, визначених на основі другого способу. Після цього початковий варіант планових площ включають у систему сівозмін підприємства і при потребі корегують їх розміри в бік збільшення або зменшення

Вирішуючи питання розміщення посівних площ на полях сівозмін необхідно дотримуватись такої послідовності дій. Спочатку обчислюються площі технічних культур, після цього овоче-баштанних культур і картоплі, потім кормових і, насамкінець, зернових. При цьому важливо щоб зменшення (збільшення) площ одних культур компенсувалося за рахунок збільшення (зменшення) площ інших культур – максимально рівнозначних за біологічними ознаками, технологією вирощування, характером використання і т.п. Наприклад, якщо під впливом вимог сівозмін виникла потреба у зменшенні попередньо визначеної площі посіву озимої пшениці, то це зменшення може бути компенсоване збільшенням площі посіву озимого ячменю, а необхідність збільшення посівів ярого ячменю може бути забезпечена за рахунок скорочення площ вівса, інших ярих, насамперед, зернових культур і т.п. При цьому слід мати на увазі, що відхилення скорегованих площ посіву культур від їх початкового варіанту не мусить зумовлювати необхідність внесення значних змін у раніше виконані розрахунки по визначенню планової потреби у відповідних видах продукції рослинництва та запланованої врожайності культур.

3.4. При плануванні валових зборів продукції рослинництва слід враховувати особливості методик проведення розрахунків за окремими їх видами.

Зернові і зернобобові культури. Валовий збір зерна показується у масі після його доробки, тобто за виключенням не використовуваних відходів та усушки. Саме цей обсяг і покликаний забезпечити усі потреби підприємства в зерні.

У валовий збір зернових включається і кукурудза, зібрана в стадії повної стиглості. При цьому враховується вона двома показниками: у фізичній масі качанів і в перерахунку качанів на сухе зерно (зерно базової вологості).

Качани кукурудзи перераховуються у сухе зерно по фактичному відсотку його виходу з качанів (визначається хлібоприймальними пунктами або безпосередньо в господарстві) і з урахуванням базової вологості зерна (14%). Формула розрахунку сухого зерна:

$$O = M \times \frac{100 - B\phi}{100 - Bб} \quad (9)$$

де О - маса зерна базової вологості (сухе зерно); М - фізична маса зерна; Вф - фактичний відсоток вологості; Вб - базовий відсоток вологості.

Соняшник та інші олійні культури. Валовий збір обчислюється у масі основної продукції після доробки.

Цукровий буряк. Валовий збір „фабричного буряка” обчислюється у фізичній масі основної продукції. Цукровий буряк, посіяний на корм худобі, також обчислюється у масі основної продукції, але враховується окремо у складі кормових культур.

Картопля та овоче-баштанні культури. Валовий збір обчислюється у фізичній масі основної продукції.

Кормові культури. Валовий збір обчислюється у фізичній масі продукції. Зелена маса сіяних кормових трав і природних кормових угідь, що призначена для виготовлення сінажу, силосу та трав'яного борошна враховується у масі її виробництва в натурі, а обсяги виробництва сінажу, силосу, трав'яного борошна обчислюються за спеціальними коефіцієнтами. Якщо на одній і тій же площі планом намічається декілька покосів, то у валовий збір включається вся продукція, тобто її сума.

Побічна продукція. Обсяги виробництва побічної продукції (соломи, у тому числі однорічних і багаторічних трав, які вирощуються на насіння; полови; гички; кукурудзиння тощо) обчислюються з урахуванням площ посіву відповідних культур та її „врожайності”. Врожайність побічної продукції з 1га прийнято визначати за співвідношенням маси між основною і побічною продукцією. Дані про таке співвідношення містяться в довідниках по плануванню сільського господарства.

Планові обсяги виробництва різних видів продукції представляють собою результат від множення планової врожайності культур на планові площі їх посіву. Розрахунки рекомендується провести у таблиці наступної форми:

Таблиця 3.2 Планові обсяги виробництва продукції рослинництва

Культури	Площа, га	Врожайність, ц з 1га	Валовий збір продукції, ц		
			основної		побічної
			у бункерній вазі	у вазі після доробки	
...					
...					
...					

Що стосується питання розподілу запланованої продукції за напрямками її використання, то при його вирішенні рекомендується орієнтуватися або на фактичні середні дані за попередні роки, або на планові показники, зазначені у таблиці “Баланс продукції рослинництва” річного плану розвитку підприємства (мається на увазі можливість використання в роботі цих даних в якості орієнтирів). Це не стосується продукції, призначеної для годівлі худоби й птиці, її планову потребу слід визначити самостійно.

Для визначення потреби підприємства в кормах необхідно попередньо підготувати інформацію про планові обсяги виробництва різних видів продукції тваринництва, прийняті у господарстві норми витрат поживних речовин (в кормових одиницях) на виробництво одиниці окремого виду продукції, раціональні для умов підприємства типи годівлі худоби й птиці (структуру річних раціонів).

При відсутності або неможливості отримати дані про планові обсяги виробництва продукції тваринництва можна скористатися таким прийомом їх визначення: фактичні дані у середньому за досліджуваний період (три роки) скорегувати у сторону збільшення на 7-10%. Якщо ж немає відомостей про норми витрат кормів і структуру річних раціонів годівлі худоби й птиці, то їх необхідно взяти з довідників по плануванню сільського господарства.

Завершується даний підрозділ роботи побудовою зведеної таблиці, в якій показуються напрями і обсяги використання продукції рослинництва в плановому році

У короткому коментарі до змісту цієї таблиці рекомендується дати характеристику каналів збуту і використання продукції, звернути увагу на ціни, за якими вона реалізується, внести пропозиції по удосконаленню структури її використання.

3.5. На практиці використовуються добрива як органічного, так і неорганічного походження. На їх долю припадає досить вагома частка витрат, пов'язаних з виробництвом рослинницької продукції. Тому дуже важливо, щоб у процесі розроблення виробничої програми рослинництва питанню планування потреби і використання добрив приділялась належна увага.

1. Планування заготівлі і потреби органічних добрив.

Серед різних видів органічних добрив чільне місце займає гній. На практиці обсяги заготівлі гною визначають двома способами.

Перший спосіб ґрунтується на використанні у розрахунках орієнтовних норм виходу гною від однієї голови худоби та птиці. Такі норми наводяться практично у всіх довідниках з планування сільського господарства. Кількість гною, яка може бути використана як органічне добриво під сільськогосподарські культури, обчислюється шляхом множення середньорічного поголів'я окремих видів тварин на норми виходу гною з розрахунку на 1 голову.

Другий спосіб передбачає проведення спеціальних розрахунків з використанням формули:

$$B_r = (K_c:2 + P_c) \times 4, \quad (10)$$

де B_r – вихід гною; K_c – суха речовина кормів; P_c – суха речовина підстилки.

У поясненнях до використання цієї формули зазначається, що з загальної кількості сухої речовини кормів 25% засвоюється організмом тварин, а 75% переходить у гній. У свою чергу свіжий гній містить 25% сухої речовини і 75% води. Отже загальна кількість гною (B_r) в 4 рази більша за половину сухої речовини корму ($K_c/2$) і сухої речовини підстилки (P_c).

Показники вмісту сухої речовини у різних видах кормів та підстилці також беруться з довідників по плануванню сільського господарства.

У курсовому проекті розрахунок можливої заготівлі органічних добрив пропонується провести згідно першого способу (табл. 3.3).

Таблиця 3.3 Розрахунок заготівлі органічних добрив

Види тварин	Середньорічне поголів'я	Норми виходу гною на 1 голову за рік, т	Всього, т
...			
...			
...			
Всього		x	

Що стосується визначення потреби в органічних добривах для внесення їх під культури планового року, то в процесі проведення розрахунків слід використовувати дані індивідуального завдання, яким передбачені норми внесення гною на 1га посіву *провідної* культури. Множенням планової площі цієї культури на норму внесення добрив отримують необхідну потребу їх. Після цього проводиться співставлення отриманого результату з визначеним раніше обсягом заготівлі добрив (дані табл. 3.12). При відсутності балансу між

фактичною наявністю добрив і їх потребою проводиться пошук джерел поповнення обсягів органіки за умови її недостатчі, або, навпаки, проводиться розподіл надлишків її серед інших культур.

Якщо під провідну культуру внесення органічних добрив індивідуальним завданням не передбачається, то студент самостійно розподіляє визначений обсяг заготівлі органіки між іншими культурами, обираючи серед них найбільш значимі для економіки підприємства.

2. Планування потреби в мінеральних добривах.

Необхідна кількість мінеральних добрив, яку підприємству слід придбати для внесення у плановому році обчислюється на основі норм їх внесення з розрахунку на 1 га та запланованих площ посіву культур, під які вони будуть вноситись. Індивідуальним завданням на виконання курсового проекту передбачається внесення мінеральних добрив лише під провідну культуру. Від студента вимагається включити в систему розрахунків й інші культури, передбачені для вирощування в плановому році. Перелік таких культур формується самостійно, але до уваги рекомендується брати зміст довідки 5 “Структура виробничої собівартості за видами сільськогосподарської продукції” (продукція рослинництва) з форми №50-сг. У цій довідці містяться дані про фактичне застосування мінеральних добрив під ті чи інші культури, що є підставою для включення їх у зазначений перелік. Норми внесення добрив рекомендується визначити на підставі матеріалів довідників з планування сільського господарства.

Розрахунки по визначенню планової потреби в органічних і мінеральних добривах та їх вартості проводяться у таблиці 3.4.

Таблиця 3.4 Розрахунок потреби і вартості добрив

Культури		Планові площі посіву, га	Органічні добрива				Мінеральні добрива								Загальна вартість, грн			
			Планується внести на 1га, т	На всю площу, т	Вартість 1 т, грн	Вартість всього, грн	Азотні				Фосфорні		Калійні					
							Планується внести на 1га, ц	На всю площу, ц	Вартість 1 ц в натурі, грн	Вартість всього, грн	Планується внести на 1га, ц	На всю площу, ц	Вартість 1 ц в натурі, грн	Вартість всього, грн		Планується внести на 1га, ц	На всю площу, ц	Вартість 1 ц в натурі, грн
...																		
...																		
...																		
Всього		х		х		х		х		х		х		х		х		

Примітка. У вартість мінеральних добрив включаються витрати на їх придбання і транспортування до місця зберігання в господарстві.

3. Планування потреби в засобах захисту рослин.

Захист рослин від шкідників, хвороб та бур'янів є невід'ємною частиною технології вирощування сільськогосподарських культур. Саме тому важливим завданням планування є

визначення видів та необхідної кількості засобів захисту рослин і складання плану їх раціонального використання.

Потреба в конкретних хімічних та інших, наприклад біологічних препаратах захисту рослин, визначається з урахуванням науково встановлених норм їх витрат на 1га посіву культур, 1т насіння, 1м³ приміщення тощо. При цьому слід орієнтуватися на нові більш ефективні засоби і лише ті, які рекомендовані до застосування Державною комісією з хімічних засобів боротьби із шкідниками, хворобами рослин і бур'янами. Необхідну кількість препарату визначають наступним чином: норми витрат препарату на 1га, 1 т, 1м³ тощо множать на площу, яка підлягає обробітці (кількість насіння, яке підлягає протруюванню, об'єм приміщення). Після цього отриманий результат множиться на заплановану кратність обробок.

Вартість препаратів визначається шляхом множення потреби в конкретному препараті на ціну його придбання плюс витрати на транспортування. Можливий і такий варіант: вартість придбання препарату збільшується на 20-25%. Таке збільшення є не що інше як націнка, яка включає витрати на транспортування препарату, податок на додану вартість та деякі інші витрати, пов'язані з його застосуванням. У курсовому проекті дані розрахунки виконуються в таблиці, форма якої подається нижче (табл. 3.5).

Таблиця 3.5 Розрахунок потреби і вартості засобів захисту рослин

Назва препарату	Об'єкт застосування	Площа обробітці, кількість насіння і т. ін. га, т, ц, кг	Норми витрат препарату на 1га, 1т, 1кг	Кратність обробок, разів	Потреба в препараті, кг, ц	Ціна (кг, ц), грн	Загальна вартість, грн
. . .							
. . .							
. . .							
Всього	х	х	х	х	х	х	

3.6. Згідно з Методичними рекомендаціями з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств, затвердженими наказом Мінагрополітики України №132 від 18.05.2001р. та змінами, внесеними наказами №355 (V0355555-01) від 06.12.2001р., №362 (V0362555-02) від 25.11.2002 р., №589 (V0589555) від 31.10.2005р. примірний перелік статей витрат виробництва, що формують собівартість продукції рослинництва включає:

- витрати на оплату праці;
- насіння та посадковий матеріал;
- паливо та мастильні матеріали;
- добрива;
- засоби захисту рослин;
- роботи та послуги;
- витрати на ремонт необоротних активів;

- інші витрати на утримання основних засобів;
- інші витрати;
- загальновиробничі витрати.

Фактично, як це впливає зі змісту довідки 1 (ф. №50–сг річна), перелік статей витрат, за якими групуються витрати, що включаються у виробничу собівартість продукції рослинництва охоплює:

- насіння та посадковий матеріал;
- мінеральні добрива;
- нафтопродукти;
- оплата послуг і робіт сторонніх організацій;
- решта матеріальних витрат;
- прямі витрати на оплату праці;
- відрахування на соціальні заходи;
- амортизація необоротних активів;
- решта інших прямих та загальновиробничих витрат.

Планові витрати виробництва розраховуються з використанням даних технологічних карт вирощування культур або з використанням відповідних нормативів. Зважаючи на те, що такі розрахунки досить трудомісткі, а до того ж у багатьох підприємствах технологічні карти і нормативи виробничих витрат або застаріли, або й відсутні зовсім, в курсовому проекті рекомендується застосувати більш простий підхід, сутність якого полягає у наступному. У розрахункових таблицях по складанню плану розвитку сільськогосподарського підприємства (табл. "Виробництво і собівартість продукції рослинництва") містяться кошториси планових витрат по статтях у розрізі окремих культур та їх груп. Цими даними можна скористатись для проведення власних розрахунків. Але перш за все необхідно встановити первісні значення нормативів, які були використані у ході планування витрат у галузі рослинництва. Для цього постатейні витрати (за винятком статей "Добрива", "Засоби захисту рослин", "Насіння та посадковий матеріал", значення яких були розраховані вище) необхідно поділити на посівну площу культури, або обсяг виходу продукції. У першому випадку отримаємо нормативи витрат за окремими статтями з розрахунку на 1га, у другому – на 1ц. При необхідності їх слід скорегувати відповідно до намічуваних у курсовому проекті змін врожайності культур, технології виробництва продукції, розмірів оплати праці, обсягів та вартості робіт і послуг і т. ін.

При включенні у витрати виробництва вартості добрив, засобів захисту рослин, насіння та посадкового матеріалу її значення необхідно збільшувати на 15-20%, що обумовлюється необхідністю здійснення додаткових витрат по їх застосуванню.

Якщо в підприємстві бізнес-план або інші види річних планів не складаються і отримати зазначеним способом потрібні нормативи неможливо, то можна скористатися матеріалами річної звітності господарства, насамперед довідки 1 (ф. №50–сг річна). На їх підставі реальним є обчислення фактичних значень постатейних витрат на 1га посіву або 1ц продукції певної культури. Такі значення розраховуються у середньому за три попередні роки і в подальшому корегуються у залежності від намічуваних і очікуваних змін, як це було зазначено вище. Отримані таким чином нормативи витрат (в курсовому проекті подаються у вигляді додатка) множаться на планову площу культур або плановий обсяг продукції. Це не стосується статей, "Добрива", "Засоби захисту рослин", "Насіння та садивний матеріал", оскільки витрати по них були обчислені з застосуванням інших підходів.

Розраховані витрати складають виробничу собівартість окремих культур, їх груп, а також продукції рослинництва в цілому (табл. 3.6).

Таблиця 3.6 Виробнича собівартість продукції рослинництва, тис. грн.

Продукція	Виробнича собівартість, всього (сума граф 2, 8,9)	У тому числі										
		прямі матеріальні витрати (сума граф 3-7)	з них					прямі витрати на оплату праці	інші прямі витрати та загально-виробничі витрати, всього (сума граф 10-12)	з них		
			насіння та посадковий матеріал	мінеральні добрива	нафтопродукти	оплата послуг і робіт сторонніх організацій	решта матеріальних витрат			амортизація необоротних активів	відрахування на соціальні заходи	решта інших прямих та загально-виробничих витрат
А	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Разом												

Матеріал, наведений в таблиці 3.6, дає можливість обчислити собівартість одиниці продукції. Методичними рекомендаціями з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств детально розглядаються методичні підходи до визначення собівартості одиниці різних видів продукції рослинництва. Спираючись на них слід виконати необхідні розрахунки.

Висвітлення даного підрозділу курсового проекту рекомендується завершити розрахунком нормативної потреби галузі у прямих витратах праці. Для цього слід використати прийняті в підприємстві нормативи витрат праці на 1га площі сільськогосподарських культур, плодкових насаджень, ягідників тощо (беруться з технологічних карт вирощування культур) або дані довідників з планування сільського господарства.

Логічним продовженням розрахунків, пов'язаних з обчисленням планових витрат праці є визначення середньорічної чисельності працівників галузі. Для цього загальну кількість людино-днів, пораховану в таблиці 3.18, слід поділити на річний фонд робочого часу одного працівника (280 днів при шестиденному робочому тижні або 236 днів – при п'ятиденному).

Даний розрахунок можна здійснити й наступним чином. Виходячи з 40-годинного робочого тижня і місячної робочої норми (встановлюється Кабінетом Міністрів України на кожен рік) визначається річний фонд робочого часу одного працівника в людино-годинах. Після цього загальна потреба галузі у витратах праці в людино-годинах ділиться на річний фонд робочого часу одного працівника, теж в людино-годинах. Отриманий результат подається в тексті роботи і відповідним чином коментується.

3.7. Розрахунок проектних показників розвитку рослинництва слід розпочати з обчислення вартості валової продукції галузі у постійних цінах. До її складу необхідно включити як основну, так і побічну продукцію

У поясненнях основну увагу необхідно акцентувати на намічуваних згідно з планом змінах фізичних обсягів і вартості валової продукції. Слід дати оцінку цим змінам з точки зору їх економічної та господарської доцільності.

Після цього розраховуються планові суми надходжень коштів і фінансові результати від реалізації продукції галузі

При проведенні розрахунків виникає проблема обчислення планових витрат на реалізацію того чи іншого виду продукції галузі. В курсовому проекті її вирішення пропонується здійснити шляхом використання даних форми №50-сг (графи 5 та 6). На підставі цих даних є можливість визначити фактичний відсоток витрат, пов'язаних з реалізацією продукції у повній її собівартості (дані граfi 6 мінус дані граfi 5 діляться на дані граfi 6, а отриманий результат множиться на 100). У подальших розрахунках виробнича собівартість реалізованої продукції (її обсяг обчислюється через коефіцієнт товарності – результат ділення обсягу реалізації продукції на обсяги її виробництва, помножений на 100) збільшується на цей відсоток. Важливо зазначити, що у випадку необхідності коефіцієнт товарності і відсоток витрат на реалізацію продукції можуть коригуватися як у бік їх збільшення, так і зменшення.

Що стосується планових цін реалізації, то тут рекомендується виходити з наступного: продукція, яка намічається до споживання в межах підприємства оцінюється по собівартості її виробництва, а продукція, яка реалізується на сторону – по цінах, обумовлених у контрактах на її продаж.

Закінчується проектний розділ роботи розрахунком і порівняльною характеристикою планових і фактичних показників розвитку рослинницької галузі підприємства в цілому (табл. 3.7).

Таблиця 3.7 Основні економічні показники розвитку галузі

Показники	У середньому за ... - ... рр.	По плану	Відхилення (+,-) плану від факту
Валова продукція (в постійних цінах 2010 р.), усього, тис. грн			
- на 100га сільгоспугідь			
- на 100га ріллі			
- на 1 середньорічного працівника			
- на 1 люд.-год. витрат праці, грн			
Виручка від реалізації продукції, усього, тис. грн			
- на 100га сільгоспугідь			
- на 100га ріллі			
- на 1 середньорічного працівника			
- на 1 люд.-год. витрат праці, грн			
Прибуток, усього, тис. грн			
- на 100га сільгоспугідь			
- на 100га ріллі			
- на 1 середньорічного працівника			
- на 1 люд.-год. витрат праці, грн			
Виробничі витрати, усього, тис. грн			
- на 100га сільгоспугідь			
- на 100га ріллі			
- на 100 грн валової продукції, грн			
Витрати праці, усього, люд.-год.			
- на 100га сільгоспугідь			
- на 100га ріллі			
- на 100 грн валової продукції, грн			
Рівень рентабельності, %			

Висновки. Загальні висновки по роботі мають відповідати її змісту. Краще всього формулювати їх окремими пунктами (1, 2, 3 і т.д.), причому одна частина таких пунктів мусить відображати сучасний стан розвитку галузі з усіма її проблемами і нерозв'язаними завданнями, а інша – пропоновані заходи щодо покращення стану справ у галузі.

Додатки. В додатках рекомендується розмішувати таблиці з громіздкими проміжними розрахунками, копії документів, на які в роботі є прямі посилання, роздруковані результати розрахунків, виконаних за допомогою комп'ютера, окремі довідкові дані, а саме норми і нормативи, які були використані в ході проектування тощо.

Список використаних джерел. Наводяться літературні та інші джерела, наприклад сайти з мережі Інтернет, які були використані при написанні курсового проекту. На всі джерела мають бути посилання в тексті роботи.

Рекомендована література

1. Організація виробництва і аграрного бізнесу в сільськогосподарських підприємствах : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. С. П. Азізова. – К. : ІАЕ, 2001. – 834с.
2. Березівський П. С. Організація виробництва в аграрних формуваннях : навч. посіб. / П. С. Березівський, Н. І. Михалюк ; за ред. П.С. Березівського. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 560 с.
3. Нелеп В. М. Планування на аграрному підприємстві: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. М. Нелеп. – К. : КНЕУ, 2004. – 550 с.
4. Хорунжий М.Й. Організація агропромислового комплексу: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / М. Й. Хорунжий– КНЕУ, 2001. – 382 с.
5. Організація і планування виробництва на сільськогосподарських підприємствах / Л. Я. Зрібняк, М. Г. Полозенко, Т. Д. Короповська, Д. І. Рижмань; за ред. Л. Я. Зрібняка. – К. : Урожай, 1999. – 352 с.
6. Організація виробництва в сільськогосподарських підприємствах: практикум / [Г. С. Тарасенко, Л. Я. Зрібняк, М. Н. Малиш та ін.] ; за ред. Г.С. Тарасенка, Л. Я. Зрібняка. – К. : Урожай, 1993.– 224с.
7. Березівський П. С. Організація виробництва і підприємницької діяльності в аграрних формуваннях : навч. посіб. для студентів агроном. спец. вищ. аграрних закл. освіти 3–4 рівнів акредитації / П. С. Березівський, Ю. Е. Губені, Н. І. Михалюк ; за ред. П. С. Березівського. – Львів : Українські технології, 2002. – 536 с.
8. Організація виробництва на сільськогосподарських підприємствах: практикум. / [М. Ф. Соловійов, М. І. Байдик, Д. Є. Беляев та ін.]. – К. : Урожай, 1995. – 208 с.
9. Основи підприємницької діяльності та агробізнесу: навч. посібн.[для студ. вищ. навч. закл.] / [М.М. Ільчук, Д.Т. Іщенко, В.К.Збарський та ін.] ; за ред. М.М. Ільчука. – К : Вища освіта, 2002. – 398с.
10. Блок І. Р. Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи: практ. посібн. / І.Р. Блок, В.В. Іванова –К. : Урожай, 2001.–288с.

Джерела інформації

Для успішного виконання курсового проекту студенту потрібно зібрати інформацію про місцезнаходження та організаційно-правову форму підприємства, його ґрунтово-кліматичні умови, масштаби і виробничий напрямок діяльності, ресурсний потенціал, економічні показники роботи та ін. Джерелами значної кількості необхідних для цього даних слугують затверджені органами виконавчої влади (Мінагропродом України) та відповідними відомствами (Держкомстатом України) *форми бухгалтерської і статистичної звітності* (за три-п'ять останніх років).

Серед них:

Баланс – форма № 1;

Звіт про фінансові результати – *форма № 2*;

Звіт про рух грошових коштів – *форма № 3*;

Звіт про власний капітал – *форма № 4*;

Примітки до річної фінансової звітності – *форма № 5*;

Додаток до приміток до річної фінансової звітності „Інформація за сегментами” – *форма № 6*;

Основні економічні показники роботи сільгосппідприємств за відповідний рік – *форма № 50-сг (річна)*;

Основні показники господарської діяльності фермерського господарства за

відповідний рік – *форма № 2-ферм (річна)*;

Звіт про реалізацію сільськогосподарської продукції за відповідний рік – *форма № 21-заг (річна)*;

Звіт про посівні площі сільськогосподарських культур під урожай відповідного року – *форма № 4-сг (річна)*;

Звіт про підсумки збору врожаю сільськогосподарських культур, плодів, ягід та винограду станом на 1 грудня відповідного року – *форма № 29-сг (річна)*;

Звіт про внесення мінеральних, органічних добрив, гіпсування та вапнування ґрунтів під урожай відповідного року – *форма № 9-б- сг (річна)*;

Звіт про кількість працівників, їх якісний склад та професійне навчання за відповідний рік – *форма № 6-ПВ (річна)*;

Звіт з праці за відповідні місяці року – *форма № 1-ПВ (місячна)*;

Звіт про використання робочого часу за відповідний рік – *форма № 3-ПВ*;

Звіт про наявність і рух основних засобів, амортизацію (знос) за відповідний рік – *форма № 11-ОЗ (річна)*;

Звіт про наявність сільськогосподарської техніки в сільськогосподарських підприємствах за відповідний рік – *форма № 10-мех (річна)*;

Важливим джерелом даних є *бізнес-план* (або інші види планів) *розвитку сільськогосподарського підприємства*.

Багато цінних відомостей і даних по темі курсового проекту можна знайти в статистичних щорічниках, що видаються Державним комітетом статистики України, Головними управліннями статистики Миколаївської та інших областей.

РОЗДІЛ 2

ЗРАЗОК ПЛАНУ ТА МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ПО ВИКОНАННЮ КУРСОВОГО ПРОЕКТУ (молочне скотарство)

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ РОЗРОБКИ РІЧНИХ ВИРОБНИЧИХ ПРОГРАМ ПО ТВАРИННИЦТВУ

- 1.1. Значення, зміст і послідовність складання
- 1.2. Методики планування обсягів виробництва і розподілу продукції
- 1.3. Особливості планування показників економічної ефективності

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ

- 2.1. Загальні відомості про підприємство
- 2.2. Значення і роль молочного скотарства в економіці підприємства
- 2.3. Динаміка поголів'я, структура і відтворення стада
- 2.4. Продуктивність, обсяги виробництва і розподіл продукції
- 2.5. Економічна ефективність виробництва продукції

РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ВИРОБНИЧІ ПОКАЗНИКИ ПЛАНУ РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ

- 3.1. Планування поголів'я та руху стада худоби
- 3.2. Планування виробництва продукції та її використання
- 3.3. Планування потреби в кормах і їх вартості
- 3.4. Планування потреби в робочій силі і фонду оплати праці
- 3.5. Планування собівартості продукції
- 3.6. Економічні показники проекту

ВИСНОВКИ

ДОДАТКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ВСТУП

Вступ повинен бути пов'язаний з темою роботи і відповідати встановленим вимогам щодо його змісту. В ньому необхідно підкреслити актуальність теми дослідження, визначити мету і завдання курсового проекту, зазначити підприємство, на прикладі якого буде розроблено проект, навести джерела використаної інформації, методи і прийоми, які були застосовані при виконанні роботи. Вказати загальний обсяг роботи, кількість приведених в ній таблиць, рисунків, додатків, використаних джерел.

ПОРАДИ ПО ВИКОНАННЮ РОЗДІЛУ 1

1.1. Насамперед слід обґрунтувати тезу про те, що цілий ряд проблем виробничо-господарського характеру, які існують сьогодні у сільському господарстві країни і, зокрема, в галузі тваринництва, є наслідком недостатньої уваги до планування. У зв'язку з цим розглянути погляди на цю проблему сучасних вчених-економістів, відомих практиків, порівняти їх, дати оцінку. Сформулювати власне бачення ролі і значення планування діяльності аграрних підприємств в умовах дії ринкових механізмів.

Розкрити зміст поняття „**виробнича програма по тваринництву**”. Перелічити основні структурні елементи річних виробничих програм по тваринництву, розкрити їх значення у забезпеченні розв'язання завдань, які ставляться перед галуззю на плановий період. Особливу увагу звернути на такі змістовні складові виробничої програми як планування відтворення стада та продуктивності тварин, виробництва і використання продукції, потреби в кормах, витрат на ведення галузі.

Підкреслити, що успішне виконання річних виробничих програм по тваринництву у визначальній мірі залежить від комплексу технологічних (система відтворення поголів'я, племінна робота, тип і рівень годівлі, спосіб утримання, система захисту тварин від хвороб і т.ін.) та організаційно-економічних (забезпечення раціональної структури стада та щільності поголів'я на одиницю земельної площі, забезпечення галузі робочою силою, матеріально-технічними ресурсами, організація виробничих процесів, нормування і оплата праці і т.ін.) заходів. Аргументувати це окремими прикладами з наукових праць вітчизняних і зарубіжних вчених.

Коротко висвітлити послідовність розробки річної виробничої програми з тваринництва. Для цього можна скористатися методичними рекомендаціями по складанню бізнес-плану розвитку сільськогосподарського підприємства, підручниками та навчальними посібниками по дисципліні планування діяльності підприємств тощо.

1.2. У цьому підрозділі курсового проекту необхідно висвітлити основні наукові засади щодо планування виробництва і використання продукції тваринництва. Але, слід мати на увазі, що **розглянуті тут методичні підходи та прийоми, обов'язково мусять бути застосовані у третьому (проектному) розділі роботи.** Останнє обумовлює необхідний ступінь деталізації розкриття окремих питань. Наприклад, якщо в проектному розділі продуктивність сільськогосподарських тварин передбачається планувати шляхом побудови і розв'язання кореляційної моделі то даний методичний підхід потрібно висвітлити з максимально можливим (у рамках визначених обсягів) ступенем повноти розкриття. Інші прийоми планування продуктивності тварин рекомендується викладати більш стисло. Такий же підхід слід застосовувати при розгляді теоретичних та методичних положень щодо планування відтворення стада, руху поголів'я худоби, виробництва і використання продукції, потреби в кормах тощо.

Обов'язковими для розгляду у цій частині курсового проекту визначені такі питання:

Планування продуктивності тварин

Для обґрунтування планової продуктивності тварин може бути застосований великий спектр різноманітних методів і прийомів. Тому слід перелічити найбільш уживані з них і зазначити, що вибір конкретного методу залежить від багатьох чинників: тривалості періоду, за який аналізується фактичний рівень продуктивності тварин, тенденцій зміни її значень за цей період; факторів, які передбачається задіяти та можливостей підприємства реалізувати їх позитивний вплив на ріст продуктивності в плановому періоді. Охарактеризувати переваги та недоліки окремих методів, викласти послідовність проведення розрахунків по тих із них, що передбачаються до застосування в роботі.

Планування поголів'я тварин

Планове поголів'я тварин може бути визначене шляхом застосування багатьох методів, наприклад балансового, екстраполяції, економіко-математичного моделювання та ін. Найбільш часто планування поголів'я сільськогосподарських тварин проводиться шляхом складання помісячного плану парувальних маток та надходження приплоду з наступним розробленням обороту стада худоби. Такий методичний підхід до вирішення даного питання вважається найбільш ринковим, а окрім того, отримані у ході його застосування проміжні й кінцеві результати використовуються в процесі вироблення ряду важливих господарсько-виробничих рішень, спрямованих на забезпечення раціонального ведення галузі. Зважаючи на сказане, головний акцент в роботі слід зробити саме на цьому методичному підході. Викладення матеріалу необхідно супроводжувати розкриттям змісту організаційно-господарських і біологічних умов, яких слід дотримуватися при плануванні парувальних маточного поголів'я, надходження приплоду та руху тварин: тривалість вагітності маток та інкубації яєць; тривалість сервіс-періоду; вік першого осіменіння; відсоток щорічного вибракування маток; строки отримання приплоду; тривалість відгодівлі та ін.

Планування обсягів виробництва та використання продукції

Необхідно розкрити зміст тих методик планування обсягів виробництва продукції, які намічається реалізувати у проектному розділі роботи. Наголосити, що основою для обчислення планових обсягів виробництва продукції тваринництва є попередньо визначені продуктивність (річна, сезонна, місячна тощо) і поголів'я тварин (середньорічне, середньосезонне, середньомісячне тощо). Одночасно слід зазначити, що в окремих галузях можуть бути задіяні інші, більш специфічні та ефективні підходи, наприклад, у молочному скотарстві. Розкрити сутність методичного підходу, який рекомендується до застосування при плануванні річних обсягів виробництва молока (планове поголів'я дійних корів розподіляється по місяцях планового року з урахуванням їх місяця лактації. Розподіляється по місяцях лактації запланований надій на 1 корову за лактацію. Множенням кількості корів, які перебувають на тому чи іншому місяці лактації на відповідний надій за цей місяць визначається план надоїв молока по місяцях планового року, а шляхом додавання отриманих результатів – річний план по виробництву молока).

Після цього викласти методичні підходи до розподілу (використання) продукції тваринництва. Головну увагу при цьому звернути на послідовність і порядок формування даних для витратної частини: продаж споживачам; використання на виробничі потреби; використання через систему громадського харчування тощо.

1.3. Зміст цього підрозділу роботи передбачає висвітлення методичних засад, пов'язаних з плануванням витрат виробництва, собівартості продукції, цін реалізації, прибутку, рентабельності.

Назвати можливі для застосування методи планування витрат і собівартості продукції, відмітити їх переваги і недоліки. Навести перелік статей калькулювання виробничої собівартості продукції тваринництва. Висвітлити основні положення методики розрахунку собівартості одиниці окремих видів продукції молочного скотарства.

Розкрити складові механізму отримання виручки від реалізації продукції. Особливий наголос зробити на залежності суми виручки від обсягів і ціни реалізації. Перелічити фактори, які впливають на ціну. Відмітити як розраховується прибуток і яким чином може бути забезпечене його зростання. Викласти порядок розрахунку рентабельності виробництва окремих видів продукції і рентабельності тваринництва в цілому.

ПОРАДИ ПО ВИКОНАННЮ РОЗДІЛУ 2

2.1. Вказати найменування підприємства і назву населеного пункту, в якому розташована його центральна садиба. Дати стисло характеристику місця розташування підприємства відносно адміністративних центрів, пунктів придбання промислової продукції та збуту сільськогосподарської продукції, зокрема тваринницької. Декількома фразами охарактеризувати природні умови місця розташування підприємства. Зробити висновок про сприятливість чи несприятливість їх для ефективного ведення галузі тваринництва.

Після цього дається коротка організаційно-економічна характеристика підприємства. Перш за все слід розглянути організаційну структуру (побудову) та структуру його менеджменту (управління). Для наглядності рекомендується побудувати відповідні схеми, які обов'язково подаються у вигляді додатків.

З'ясування економічних умов діяльності підприємства варто розпочати з вивчення його розмірів, оскільки цей фактор завжди відігравав і продовжує відігравати важливу роль у забезпеченні ефективної діяльності товаровиробників. Основним показником, що характеризує розмір сільськогосподарського підприємства є вартість валової продукції, допоміжними – площа земельних угідь, вартість основних і оборотних засобів, середньорічна чисельність працівників, поголів'я худоби, енергетичні потужності та ін.

На підставі значень показників цієї таблиці необхідно зробити висновок про те наскільки розмір підприємства, який склався на даний час, відповідає сучасним вимогам ефективного ведення галузі, раціонального використання землі, робочої сили, техніки та інших виробничих ресурсів. Слід також визначити тип відтворення підприємства. При цьому до уваги береться наступне: якщо основний і більшість допоміжних показників за досліджуваний період зростали, то це є свідченням розширеного типу відтворення, якщо залишались незмінними – простого, а якщо зменшувались, то це свідчить про „згортання” масштабів основної діяльності товаровиробника. У разі виявлення розширеного типу відтворення, важливо з'ясувати, яким саме шляхом воно здійснюється – інтенсивним чи екстенсивним. При *екстенсивному шляху розвитку* сільського господарства збільшення обсягів виробництва продукції здійснюється за рахунок зростання кількісних показників, таких як додаткове залучення землі, трудових ресурсів, поголів'я худоби, основних засобів та інших ресурсів. Недоліком цього типу відтворення є його вичерпність, адже у сучасних умовах господарювання додаткове залучення різноманітних матеріальних ресурсів є досить проблематичним. Звідси випливає, що агротоваровиробники мають змогу досягти розширеного типу відтворення лише за рахунок оптимізації та посилення дії організаційно-економічних факторів діяльності, а це вже – *інтенсивний шлях розвитку*.

Рівень інтенсифікації сільськогосподарського виробництва показує ступінь насиченості сукупними вкладеннями на одиницю земельної площі або голову тварин, а ефективність інтенсифікації показує, чого досягнуто в результаті інтенсифікації

Після цього слід визначити виробничий напрям (спеціалізацію) підприємства. **Спеціалізація аграрного підприємства** – це процес поділу праці, який характеризується переважанням розвитком окремих галузей виробництва відповідно до ґрунтово-кліматичних умов господарства. Її ефективність проявляється у збільшенні виробництва продукції з одиниці земельної площі, рості продуктивності праці, зниженні собівартості продукції, зростанні прибутку і рентабельності. Оскільки суспільний поділ праці і зв'язок сільськогосподарського підприємства з підприємствами інших галузей здійснюється через товарну продукцію, то основним показником, який характеризує його виробничий напрям, є склад і структура товарної продукції

На підставі даних цієї таблиці необхідно визначити головні та допоміжні галузі підприємства, прокоментувати тенденції сум виручки від реалізації різних видів продукції, особливо тваринницької. Зробити узагальнюючий висновок про ступінь раціональності і відповідності виробничого напрямку підприємства його природно-кліматичним умовам, місцю розташування та перспективним завданням по розвитку тваринництва, а в зв'язку з цим – доцільності її поглиблення чи зміни, у тому числі і шляхом диверсифікації виробництва.

Для оцінки рівня (глибини) спеціалізації виробництва рекомендується обчислити коефіцієнт спеціалізації підприємства ($K_{сп}$):

$$K_{сп} = \frac{100}{\sum_{i=1}^n P_i(2i-1)}, \quad (2.1)$$

де P_i – питома вага i -го виду товарної продукції у її загальному обсязі, %; i – порядковий номер кожного виду продукції в ранговому ряді значень її питомої ваги, починаючи з найвищого значення.

Значення коефіцієнта спеціалізації може коливатися в межах від 0 до 1 і залежно від нього сільськогосподарські підприємства поділяються на чотири групи. До першої групи входять господарства з низьким рівнем спеціалізації – значення коефіцієнта до 0,35; до другої групи – з середнім рівнем спеціалізації – від 0,36 до 0,50; до третьої групи – з високим рівнем спеціалізації – від 0,51 до 0,60; до четвертої групи – господарства з поглибленою спеціалізацією – понад 0,60. Саме таким чином з'ясовують, чи є досліджуване господарство спеціалізованим з одного, двох чи й трьох видів продукції, або ж розвиває одночасно декілька галузей, не надаючи пріоритету жодній з них.

Слід приділити увагу й іншим сторонам діяльності підприємства, а саме – навести і прокоментувати дані про площу земельних угідь підприємства, чисельність його працівників, кадровий склад управління, вартість основних засобів виробництва, наявність окремих видів сільськогосподарської техніки та обладнання для тваринницьких ферм, приміщень для утримання худоби тощо.

Навести дані про середні за останні три роки обсяги виробництва продукції, валовий дохід, суму прибутку підприємства, зробити висновок про його економічний стан в цілому.

Все це рекомендується подати текстом без залучення таблиць.

2.2. При вивченні сучасного стану будь-якої галузі сільськогосподарського виробництва, насамперед, необхідно встановити яку роль вона відіграє в економіці підприємства і яке місце посідає серед інших його галузей, адже чим значимішою є галузь, тим більше уваги слід їй приділяти в поточній діяльності та обґрунтуванні перспективних завдань подальшого її розвитку.

Для визначення ролі молочного скотарства в економіці підприємства рекомендується розрахувати такі економічні показники (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 Роль молочного скотарства в економіці підприємства

Показники	Скотарство				Підприємство				Скотарство у % до підприємства
	201... р.	201... р.	201... р.	У середньому	201... р.	201... р.	201... р.	У середньому	
Валова продукція (в постійних цінах)									
Валовий дохід, тис. грн									
Виручка, тис. грн									
Прибуток, тис. грн									
Витрати праці, тис. люд-год.									
Фонд оплати праці, тис. грн									
Виробничі витрати, тис. грн									

Коментуючи дані цієї таблиці слід сформулювати висновок про те, що значення досліджуваної галузі у виробничо-господарській діяльності підприємства буде тим суттєвішим, чим більшою буде питома вага її показників у показниках господарства. Додатково необхідно встановити як молочне скотарство узгоджується з особливостями природних і кліматичних умов підприємства, його виробничим потенціалом, завданнями по виробництву продукції скотарства, екологічними та соціальними проблемами.

2.3. Поголів'я і структура стада. Одним із визначальних чинників успішного ведення будь-якої галузі тваринництва є наявність достатнього (краще за все оптимального) поголів'я сільськогосподарських тварин та раціональна структура їх стада. Це, поряд з іншими факторами, в значній мірі обумовлює рівень продуктивності худоби, обсяги виробництва, собівартість та рентабельність продукції тощо. Зважаючи на важливість сказаного, висвітлення даного питання курсового проекту слід розпочати з аналізу наявного поголів'я і структури стада великої рогатої худоби за останні 3 роки (табл. 2.2).

У ході вивчення даних цієї таблиці увагу необхідно звернути на тенденції зміни чисельності худоби за досліджуваний період. Слід дати оцінку цим змінам та зробити висновок про ступінь відповідності фактичного поголів'я великої рогатої худоби за останній рік (особливо дійних корів) поголів'ю, встановленому планом розвитку галузі на цей же рік, а фактичної структури стада – рекомендованій для даного регіону. Крім цього необхідно встановити відповідає чи не відповідає фактичне співвідношення статевих і вікових груп худоби виробничому напрямку галузі та чи забезпечує воно відтворення стада

в запланованих розмірах. Якщо протягом досліджуваного часу мало місце значне коливання поголів'я, то необхідно вияснити причини цього. Показати як зміна чисельності тварин відобразилася на показниках роботи галузі, перш за все на обсягах виробництва продукції. Дати коротку характеристику породі (породам), якою представлене стадо великої рогатої худоби. Навести дані про якісні показники маточного поголів'я: класність корів, їх середній вік, живу вагу і т. ін.

Таблиця 2.2 Поголів'я і структура стада*

Статеві та вікові групи	Голів				Структура, %			
	201...р.	201...р.	201...р.		201...р.	201...р.	201...р.	
			факт	план			факт	план
Корови дійні								
Корови на відгодівлі								
Нетелі								
Телиці старші 1 року								
Телиці до 1 року								
Бички старші 1 року								
Бички до 1 року								
Разом					100	100	100	100

*Відображаються дані про середньорічне поголів'я худоби

Відтворення стада. Розкриваючи зміст цієї частини питання, перш за все, необхідно встановити як було виконано план по поголів'ю худоби у звітному році та які причини вплинули на відхилення фактичного поголів'я від запланованого (табл. 2.3).

Додатково рекомендується розрахувати такі показники відтворення стада як абсолютний і відносний розмір приплоду, забезпеченість ремонтним поголів'ям, коефіцієнти вибуття тварин і оновлення стада та ін. На основі значень цих показників зробити висновок про сучасний стан відтворення стада в галузі.

Після цього слід провести поглиблений аналіз використання маточного поголів'я корів у звітному році. З цією метою необхідно розрахувати:

ступінь осіменіння маточного поголів'я – відношення числа спарованих корів до загальної кількості корів, придатних до відтворення в даному році;

ступінь отелень корів – відношення кількості корів, які дали приплід у даному році до кількості корів придатних для відтворення на початок року;

середньорічна кількість отелень на одну корову – відношення загальної кількості отелень за рік до середньорічного маточного поголів'я;

рівень яловості – відношення кількості корів, які не дали у звітному році приплоду, до загальної чисельності маточного поголів'я;

рівномірність отелень – кількість отелень корів по місяцях року в порівнянні з середньомісячним числом отелень за рік;

середній вік корів в отеленнях;

тривалість міжотельного- і сервіс-періодів та ін.

Таблиця 2.3 Виконання плану по виходу поголів'я, голів*
(станом на кінець року)

Статеві та вікові групи	Поголів'я на початок звітного року	Поголів'я на кінець звітного року			Відхилення (+, -)	
		факт	план	факт у % до плану	від плану	від наявності початок року
Корови дійні						
Корови на відгодівлі						
Нетелі						
Телиці старші 1 року						
Телиці до 1 року						
Бички старші 1 року						
Бички до 1 року						
Разом						

*Джерело даних: річні звітний і плановий обороти стада (прикладаються до курсового проекту як додатки)

Коментуючи результати розрахунків, необхідно проводити порівняння значень окремих показників з аналогічними показниками минулих років, показниками передових господарств області, району, даними наукових установ. Слід встановити причини яловості корів, нерівномірності розподілів отелень протягом року, падежу, вимушеного забою тварин та ін. У зв'язку з цим звернути увагу на організацію осіменіння маток, організацію підготовки корів і нетелей до отелень, організацію проведення ветеринарно-профілактичних заходів, спрямованих на покращення використання маточного поголів'я тощо. Провести розрахунки можливого збільшення поголів'я худоби за рахунок підвищення ділового виходу приплоду, ліквідації позапланового забою тварин, використання інших резервів.

2.4. Продуктивність худоби. Аналіз продуктивності худоби, обсягів виробництва та використання продукції необхідно проводити в динаміці за останні три роки досліджуваного періоду (табл. 2.4). Основну увагу слід приділити такому показникові, як надій на одну корову. При цьому досягнутий у звітному році надій молока на одну корову слід порівнювати з надоем, запланованим на цей рік, а також з фактичними значеннями надоїв за минулі роки. Встановити причини, які вплинули на відхилення фактичного рівня молочної продуктивності корів у звітному році від запланованого. Провести порівняння показників надоїв на одну корову в господарстві з показниками передових підприємств району, області і на підставі цього зробити висновок про належний (неналежний) рівень молочної продуктивності корів у досліджуваному господарстві. Вказати на наявні резерви підвищення надоїв молока на одну корову.

Таблиця 2.4 Вихідні дані для аналізу молочної продуктивності корів, обсягів виробництва і використання молока

Показники	201... р. (базовий)	201... р.	201... р. (звітний)		Факт звітного року у % до	
			план	факт	базового року	плану звітного року
Надій на 1 корову, кг						
Валовий надій молока, ц						
Виробництво молока на 100га сільгоспугідь, ц						
Реалізація молока, ц						

Виробництво продукції. Крім аналізу показника молочної продуктивності корів у роботі необхідно провести факторний аналіз обсягів виробництва молока. Для цього рекомендується скористатися прийомом ланцюгових перетворень, маючи на увазі, що обсяги виробництва молока міняються під впливом двох факторів: зміни поголів'я корів і зміни їх продуктивності.

Зміна обсягів виробництва молока за рахунок зміни поголів'я корів (Вг) обчислюється по формулі:

$$Вг = (Гз \times Пб) - (Гб \times Пб), \quad (2.2)$$

а за рахунок зміни продуктивності корів – по формулі:

$$Вп = (Гз \times Пз) - (Гз \times Пб), \quad (2.3)$$

де Гз та Гб – поголів'я тварин у звітному та базовому роках; Па та Пб – продуктивність тварин у звітному та базовому роках.

Послідовність проведення розрахунків і отримані результати, слід супроводжувати відповідними поясненнями. Приділити увагу і такому показнику як обсяг виробництва молока на 100га сільськогосподарських угідь. Порівняти одержане значення з даними передових підприємств району, області і на основі цього дати оцінку сучасного рівня виробництва молока в господарстві. Вказати на існуючі резерви збільшення виробництва продукції.

Розподіл продукції. При розкритті змісту даного питання слід виходити з того, що економічна ефективність будь-якої продукції, у т.ч. продукції молочного скотарства, у значній мірі буде залежати від того наскільки продуманим і обґрунтованим є механізм її розподілу (використання).

Провести аналіз використання молока за окремими напрямками: продаж споживачам за договорами (переробним, торгівельним та іншим організаціям); реалізація на ринках через мережу власних магазинів, палаток; використання на виробничі потреби (випоювання телятам, поросятим, промислову переробку у власних цехах); виділення для громадського та дитячого харчування, у фонд допомоги і т. ін. (табл. 2.5).

Таблиця 2.5 Обсяги і напрями використання молока, т

Показники	201... р. (базовий)	201... р.	201... р. (звітний)	у середньому за 3 роки	Звітний рік у % до базового
Реалізація:					
за договорами					
на ринках					
магазинах, палатках					
інша					
Внутрішньогосподарське використання:					
випоювання телятам					
промислова переробка					
громадське харчування					
інше					
Разом					

У ході аналізу даних таблиці 2.5 необхідно відзначити найбільш характерні тенденції, які мали місце у використанні молока протягом досліджуваного періоду. Особливу увагу слід звернути на канали реалізації молока за межі підприємства. Дати їм оцінку з точки зору надійності споживачів продукції, рівня реалізаційних цін, своєчасності проведення розрахунків і т. ін. Останнє дасть змогу визначити більш ефективні напрями збуту молока, що буде враховано при розробленні виробничої програми галузі на плановий період.

2.5. Вивчення сучасного стану галузі молочного скотарства закінчується розрахунком і аналізом показників економічної ефективності виробництва молока (табл. 2.6).

Таблиця 2.6 Економічна ефективність виробництва молока

Показники	201... р.	201... р.	201... р.	у середньому у за 3 роки	Звітний рік у % до базового
Надій на 1 корову, кг					
Трудовісткість 1 ц, люд-год.					
Виробнича собівартість 1 ц, грн					
Собівартість 1 ц реалізованої продукції, грн					
Ціна реалізації 1 ц, грн					
Прибуток у розрахунку на 1 ц, грн					
Прибуток у розрахунку на 1 корову, грн					
Рівень рентабельності, %					

У ході аналізу даних цієї таблиці слід називати причини, які обумовлювали зміну значень наведених показників. Зазначити, що подолання негативних причин (якщо це мало місце), є не тільки резервами підвищення ефективності, але й покращення якості та нарощування обсягів виробництва молока у майбутньому. Порівняти досягнуті показники ефективності виробництва молока з аналогічними показниками передових підприємств

району, області і на основі цього зробити висновок про їхній рівень. Акцентувати увагу на необхідності розробки і впровадження комплексу заходів, спрямованих на позитивне вирішення цього важливого завдання.

Вирішальне значення у забезпеченні високого рівня ефективності виробництва продукції відіграє її собівартість. Враховуючи дану обставину, і з метою виявлення резервів її зниження, доречним є вивчення динаміки розмірів і структури витрат виробництва на 1 ц молока (табл. 2.7).

Таблиця 2.7 Склад і структура виробничої собівартості 1 ц молока, грн

Статті витрат	201... р.		201... р.		201... р.		у середньому	
	грн	%	грн	%	грн	%	грн	%
Прямі матеріальні витрати								
з них: - корми								
- нафтопродукти								
- оплата послуг і робіт сторонніх організацій								
решта матеріальних витрат								
Прямі витрати на оплату праці								
Інші прямі витрати та загальновиробничі витрати								
з них: - амортизація необоротних активів								
- відрахування на соціальні заходи								
- решта інших прямих та загальновиробничих витрат								
Виробнича собівартість - всього		100		100		100		100

Аналізуючи дані таблиці 2.7, відмітити найбільш характерні тенденції зміни витрат на виробництво молока по окремих статтях, визначити види витрат, які займають у собівартості продукції найбільшу питому вагу, дати їм оцінку з точки зору можливості їх скорочення.

ПОРАДИ ПО ВИКОНАННЮ РОЗДІЛУ 3

Загальні положення. В основу розробки річної виробничої програми підприємства з галузі молочного скотарства кладуться обсяги реалізації продукції споживачам згідно з укладеними договорами, її поставок для виконання договірних зобов'язань по міжгосподарських та інших зв'язках, використання на внутрішньогосподарські потреби, екологічні та соціальні проблеми тощо. Виходячи з цього основними питаннями, які необхідно вирішувати у ході обґрунтування організаційно-виробничих параметрів розвитку галузі є планування: обсягів виробництва і реалізації продукції; поголів'я худоби, її продуктивності; потреби в кормах, робочій силі, інших засобах виробництва. Важливе значення має також обґрунтування системи заходів по вдосконаленню виробничих процесів, організації і оплати праці працівників ферм.

У процесі розроблення і прийняття планових рішень, необхідно брати до уваги не тільки дані про досягнутий рівень розвитку галузі, а й враховувати природні, насамперед, біологічні умови відтворення стада великої рогатої худоби: тривалість вагітності маток; вік першого осіменіння ремонтних телиць; тривалість сухостійного і сервіс-періодів; відсоток щорічного бракування й заміни маточного поголів'я; найбільш сприятливі строки отримання приплоду; тривалість відгодівлі та ін. При цьому слід виходити з необхідності нарощування обсягів виробництва та продажу продукції, маючи на увазі, що це повинно бути забезпечено, в першу чергу, за рахунок підвищення продуктивності та покращення відтворювальної здатності худоби.

У дещо спрощеному вигляді річна виробнича програма галузі молочного скотарства розробляється у такій послідовності:

- складаються плани осіменіння маточного поголів'я, надходження приплоду та руху стада худоби у розрізі місяців року;
- плануються річний надій на одну корову, обсяги виробництва і використання продукції;
- обчислюється потреба планового поголів'я стада корів у кормах, робочій силі, транспортних засобах, електроенергії, роботах та послугах, засобах захисту тварин, інших засобах виробництва;
- обчислюються вартість кормів, сума коштів на заробітну плату працівників галузі, вартість утримання основних засобів, робіт та послуг і т. ін.;
- розраховуються планова собівартість одиниці продукції, прибуток від її реалізації, рентабельність виробництва.

3.1. Планування осіменіння та надходження приплоду. Такі планові розрахунки забезпечують можливість отримання великої кількості важливих планових показників розвитку молочного скотарства: встановити річний вихід ділового приплоду телят, поголів'я нетелей на кінець планового року, строки і кількість надходження корів, їх вибракування та заміну, реалізацію вибракуваного маточного поголів'я та ін. А тому розкриттю змісту і проведенню необхідних розрахунків по даному питанню слід приділити якомога більшу увагу.

Для успішної роботи по складанню плану осіменіння та надходження приплоду необхідно попередньо підготувати:

- відомості про кількість фактично проведених осіменіння корів і телиць та кількість отелень корів і нетелей по місяцях передпланового року (за квітень – грудень);
- дані про поголів'я, вік та живу масу ремонтних телиць та дані про поголів'я корів, які перебувають у сервіс-періоді.

Слід також обґрунтувати планову тривалість сухостійного та сервіс-періодів; коефіцієнт (відсоток) отелень корів і нетелей у розрахунку на 100 фактично проведених та планованих осіменіння корів і телиць, ряд інших зоотехнічних та економічних умов.

Процес обґрунтування таких умов потрібно супроводжувати короткими поясненнями. При цьому до уваги слід брати те, що у планових розрахунках тривалість сухостійного і сервіс-періоду, як правило, приймаються рівними 2 місяцям у кожному випадку.

Щорічне бракування й заміна поголів'я основного стада корів проводяться на рівні 18-20%, отримання телят від 100 голів маточного поголів'я – не менше 90 голів (решту складуть яловість, абортівання, отелення з нежиттєздатним потомством та інші непередбачувані випадки і втрати під час вагітності маток).

Середньодобові прирости ремонтних телиць передбачають у межах 650-700, а бичків на відгодівлі – 800 грамів. Це дає змогу досягти живої маси ремонтних телиць при першому їх осіменінні 340-370 кг у віці 16-18 місяців і бичків при реалізації на м'ясо – 420-450 кг у 17-18 місячному віці.

Тривалість тільності корів складає в середньому 285 днів, при планових розрахунках приймається рівним 9 місяцям.

Відсоток вибракування корів, які у період з 1 квітня по 31 грудня передпланового року вже не осіменялись по причині вікового фактора, проте продовжували(ють) утримуватись у стаді до закінчення останньої для них лактації, приймається на рівні 8-12%. На практиці тривалість останньої лактації для цих корів складає 5-6 місяців (при планових розрахунках рекомендується 6 місяців), після чого їх вилучають з основного стада і, як правило, ставлять на відгодівлю строком на 2 місяці.

Одночасно з даними про вибракування корів „за віком”, у плані осіменіння та надходження приплоду відображаються дані про вилучення маточного поголів’я, від якого приплід не буде отриманий з причин яловості, абортів, мертвонародження, вимушеного забою маток тощо. На практиці вирішення питання про вилучення такої худоби приймається після настання конкретного випадку. Але в планових розрахунках передбачити точну кількість означених випадків, а тим більше час їх появи, неможливо. Тому прийнято, що у ході складання плану осіменіння та надходження приплоду таке вибракування обчислюється за відсотком (коефіцієнтом), величина якого визначається на підставі або фактичних даних по підприємству за останні 3 роки, або на рівні даних передових підприємств чи рекомендацій наукових установ. Як правило, цей відсоток береться на рівні 90-96%. Вилучення корів і нетелей, які не дадуть приплід передбачається проводити в строки отелень їх „ровесниць по осіменінню”, без постановки на відгодівлю.

Після висвітлення цієї частини даного питання, необхідно визначитись з формою відтворення дійного стада корів на плановий рік, пам’ятаючи що воно може бути простим, розширеним і звуженим. Якщо передбачається розширене відтворення, тобто нарощування поголів’я корів, то в роботі слід зазначити його масштаби (ріст у відсотках). Аргументувати можливість підприємства реалізувати цей задум на практиці. Для цього навести дані про наявність у підприємства вільних приміщень для утримання більшої кількості худоби, наявність технологічного устаткування та кваліфікованої робочої сили, можливостей щодо забезпечення тварин якісними та дешевими кормами і т. ін. Також слід вказати яким чином передбачається здійснювати відтворення стада: шляхом вирощування власного ремонтного молодняка (замкнутий цикл відтворення) чи шляхом придбання нетелей або корів-первісток зі сторони.

Після цього приводяться дані про фактичні осіменіння та отелення маточного поголів’я великої рогатої худоби у розрізі місяців передпланового року. Їх рекомендується подати у вигляді таблиці 3.1. У цій же таблиці наводяться відомості про намічуване вибракування корів „за віком” та поголів’я корів, які отелилися і перебувають у сервіс-періоді.

Таблиця 3.1 Вихідні дані для складання плану осіменіння корів і телиць та надходження приплоду, голів

Показники	Місяці року									Разом
	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
Осіменіння:										
корів										
телиць										
Отелення:										
корів										
нетелей										
Вилучення корів „за віком”	x	x	x							

Примітки:

1. Сума поголів'я корів, які були осіменені і корів, які перебувають у сервіс-періоді мусить рівнятися загальній фактичній чисельності стада корів підприємства станом на початок планового року.

2. Кількість корів, які були вибракувані в VII та VIII місяцях передпланового року складає відгодівельне поголів'я дорослої худоби на початок планового року.

Наступним кроком є підготовка даних про поголів'я ремонтних телиць з зазначенням часу їх народження та досягнутої ваги. Зважаючи на те, що в абсолютній кількості випадків підприємства не готові надати таку інформацію, при вирішенні цього питання рекомендується скористатися такими вказівками:

1) поголів'я ремонтних телиць по місяцях року береться на рівні 20-25% від їх чисельності за ці місяці;

2) середня жива вага ремонтних телиць на ту чи іншу дату відповідного року

Підготовлені дані зводяться в таблицю 3.2.

**Таблиця 3.2 Наявність, вік та жива маса ремонтних телиць
(на початок планового року)**

Місяць народження	Телиці народження позаминулого року		Телиці народження минулого року	
	голів	середня ж. м. 1 голови, кг	голів	середня ж. м. 1 голови, кг
Січень				
Лютий				
Березень				
Квітень				
Травень				
Червень				
Липень				
Серпень				
Вересень				
Жовтень				
Листопад				
Грудень				
Разом і в середньому				

Зазначити які критерії будуть застосовані для відбору ремонтних телиць на момент їх осіменіння (вік, жива вага), які підходи будуть реалізовані при вирішенні питання строків проведення осіменіння корів і телиць, розподілу отелень корів і нетелей у плановому році (рівномірні, сезонні) і т. ін.

Конкретні розрахунки по плануванню осіменіння корів і телиць та отримання від них приплоду проводяться у таблиці 3.3. У цій же таблиці наводяться дані про кількість і час вилучення зі стада корів – „за віком” та корів і телиць, які не дадуть приплід.

При проведенні розрахунків слід дотримуватися таких рекомендацій.

Кількість отелень корів і нетелей на січень-вересень планового року розраховується на підставі даних про фактичні осіменіння корів і телиць за квітень-грудень передпланового року (дані таблиці 3.1). Отелення у четвертому кварталі планового року (жовтень, листопад, грудень) визначаються на основі даних про кількість осіменіння корів і телиць у першому кварталі планового року (січень, лютий, березень).

Оскільки тривалість сервіс-періоду становить 2 місяці, то корів, які потеляться у січні планового року (за винятком тих, які будуть вилучені з основного стада „за віком”) необхідно буде осіменяти в березні, корів, які потеляться у лютому – у квітні і т.д.

Таблиця 3.3 План осіменіння корів і телиць та надходження приплоду*

Місяці	Осіменіння у минулому році		Осіменіння у плановому році		Отелення у плановому році		Вилучення у плановому році		
							за віком	з інших причин	
	к	т	к	т	к	н	к	к	т
Січень	х	х							
Лютий	х	х							
Березень	х	х							
Квітень									
Травень									
Червень									
Липень									
Серпень									
Вересень									
Жовтень									
Листопад									
Грудень									
Разом									

*Умовні позначення: к – корови; т – телиці; н – нетелі.

Осіменіння корів у січні-лютому планового року визначають на підставі даних про отелення корів і нетелей у листопаді-грудні передпланового року (це те поголів'я корів, які перебувають у сервіс-періоді), а осіменіння корів у березні планового року – на підставі даних про отелення їх у січні планового року. І в першому, і в другому випадках осіменінню підлягають лише ті корови, які дали приплід телят і пройшли бонітування, тобто за мінусом вибракування.

Дані таблиці 3.3 необхідно прокоментувати: вказати яку кількість приплоду буде отримано, скільки корів буде вилучено з основного стада, яка кількість нетелей нараховуватиметься на кінець планового року і т. ін.

Планування помісячного та річного руху стада. Коротко розкрити значення планування руху стада великої рогатої худоби. Підкреслити, що в умовах дії ринкових механізмів такі планові розрахунки є об'єктивно необхідними, оскільки вони дають можливість отримати ряд важливих показників ринкового спрямування, наприклад розподіл обсягів виробництва і використання продукції по місяцях і кварталах планового року. Крім того, показники планового руху стада худоби є вихідними при плануванні потреби підприємства в приміщеннях і спорудах, технологічному обладнанні, робочій силі, кормах і т. ін.

Плановий помісячний та річний рух стада складаються у вигляді окремих таблиць, які представляють собою баланс (приходно-витратну відомість) з наступними розділами: наявність поголів'я на початок року; надходження (приплід, надходження з інших груп і з сторони); витрати (переведення в інші групи, реалізація на різні цілі, інше вибуття); наявність поголів'я на кінець року.

Успішна робота над складанням планового руху стада великої рогатої худоби передбачає підготовку відповідних вихідних даних та обґрунтування окремих умов, а саме:

- поголів'я худоби за статевими і віковими групами станом на початок і кінець планового року;
- планова структура стада на кінець планового року;
- план осіменіння маточного поголів'я та надходження приплоду;
- статеве співвідношення новонароджених телят;
- план вилучення маток, непридатних для використання за призначенням;
- план надходження худоби з-за меж та вибуття її за межі підприємства;
- плановий відсоток падежу молодняка;
- дані про середню живу масу худоби за статевими і віковими групами на початок планового року;
- дані про поголів'я дорослої худоби на відгодівлі і строки її постановки на відгодівлю у минулому році;
- планові середньодобові прирости живої маси за статевими і віковими групами худоби.

Необхідність збору і підготовки тієї чи іншої інформації залежить від умов, у яких намічається майбутня діяльність галузі та завдань, що ставляться перед нею на плановий рік. У зв'язку з цим у роботі необхідно відобразити основні параметри та умови функціонування галузі у плановому періоді. Вказати, яким очікується поголів'я дійних корів на кінець планового року, як намічається використовувати надлишок корів-первісток, якою вагою буде реалізуватися молодняк та доросла худоба, який відсоток падежу молодняка і т. ін.

Після цього наводяться дані про поголів'я, вік і живу масу бичків, які утримуються в підприємстві станом на початок планового року

План помісячного руху стада, розроблений з урахуванням прийнятих умов і вихідних даних, подається у вигляді таблиці

На основі помісячного розробляється річний план руху поголів'я великої рогатої худоби, який включає 4 розділи:

- поголів'я за статеві-віковими групами на початок планового року;
- надходження: приплід, з молодших груп, з-за меж підприємства тощо;
- вибуття: різні види продажу; переведення в старші групи тощо;
- поголів'я за статеві-віковими групами на кінець планового року.

У процесі розробки річного руху стада великої рогатої худоби обчислюється загальна жива маса тварин станом на початок і кінець планового року, а також по напрямках її надходження та вибуття за усіма статевими та віковими групами. У зв'язку з цим слід відзначити, що в процесі підготовки вихідних даних, необхідних для проведення таких розрахунків, часто виникає проблема отримання інформації про середню живу масу худоби за статевими і віковими групами. Звичайно, такої проблеми не існує якщо на підприємстві складаються помісячні і річні плани руху худоби. На жаль, в сучасних умовах лише окремі підприємства займаються таким видом планування. Тому, у разі відсутності в господарстві подібної планової інформації або неможливості її отримання з інших джерел, у тому числі і звітних документів, студенту дозволяється скористатися даними, які наведені нижче і призначені для використання саме для такого випадку (табл. 3.4).

Таблиця 3.4 Примірні жива маса та середньодобові прирости худоби

Статеві та вікові групи худоби	Середня жива маса 1 гол., кг (min ... max)	Середньодобовий приріст живої маси, г (min ... max)
Корови	450 – 460	–
Нетелі	385 – 405	230 – 270
Телиці старше 1 року	320 – 340	700 – 800
Телиці до 1 року	140 – 160	600 – 700
Телиці (приплід)	27 – 28	–
Бички старше 1 року	340 – 360	750 – 850
Бички до 1 року	150 – 170	600 – 700
Бички (приплід)	27 – 29	–
Доросла худоба на відгодівлі	460 – 470	850 – 950

Примітка. Обирається будь яке число у зазначених межах.

Загальна жива маса худоби у розрізі кожної статевої та вікової групи на початок планового року обчислюється шляхом множення середньої ваги 1 голови на відповідну кількість поголів'я, а на кінець року – на підставі значень планових середньодобових приростів і руху тварин на протязі року.

Річний рух стада рекомендується подати у вигляді таблиці.

3.2. а) Планування продуктивності худоби.

Основними плановими показниками продуктивності скотарства є надій молока від 1 корови, середньодобовий приріст живої маси молодняка на вирощуванні і відгодівлі та дорослої худоби на відгодівлі. Планова продуктивність худоби визначається з використанням різних методів:

1) шляхом вирівнювання динамічного ряду по середньорічному абсолютному приросту значень показників продуктивності (табл. 3.5).

Таблиця 3.5 Планування продуктивності ВРХ з використанням абсолютного середньорічного приросту

Продукція	Асп (ц, грамів)	Пп (ц, грамів)
Молоко		
Середньодобовий приріст живої маси:		
нетелей		
телиць старше року		
телиць до року		
бичків старше року		
бичків до року		

Для проведення розрахунків застосовуються формули:

$$\text{Асп} = \frac{\text{По} - \text{П1}}{\text{N} - 1}, \quad (3.1)$$

де Асп – середньорічний абсолютний приріст продуктивності: ц, грамів; По та П1 – продуктивність, відповідно, за останній і перший, взяті для розрахунків роки: ц, грамів; N – кількість років, взятих для розрахунків.

$$Пп = По + Асп, \quad (3.2)$$

де Пп – планова продуктивність ц, грамів.

2) шляхом вирівнювання динамічного ряду значень показників продуктивності з використанням методу найменших квадратів.

Для цього динамічний ряд фактичних значень продуктивності вирівнюють за допомогою рівняння прямої лінії:

$$y_t = a_0 + a_1 t, \quad (3.3)$$

де y_t – розрахунковий рівень продуктивності; a_0 - вихідний (початковий) рівень продуктивності; a_1 – середній абсолютний приріст продуктивності; t – порядковий номер року ($t = 1, 2, 3 \dots n$).

Значення a_0 і a_1 розраховуються за формулами:

$$a_0 = \frac{\sum Y_t}{n} \quad \text{та} \quad a_1 = \frac{\sum Y_t \times t_i}{\sum t_i^2} \quad (3.4)$$

3) шляхом оцінки кількісного впливу на продуктивність худоби основних факторів виробництва з використанням методу кореляційно-регресійного аналізу. При цьому розраховуються параметри рівняння множинної регресії (здебільшого лінійні рівняння типу $y_x = a_0 + a_1 x_1 + a_2 x_2 + \dots + a_n x_n$) окремо для кожного виду продукції, де, наприклад:

y_x – плановий надій на 1 корову, ц;

x_1 – витрати кормів у розрахунку на 1 корову, ц (ц корм. од.);

x_2 – вихід телят на 100 корів і нетелей, голів;

x_3 – питома вага елітних і класних корів у стаді, %;

x_4 – відсоток вибракування корів з основного стада, %;

x_n – інші фактори.

У розраховані рівняння регресії (виробничі функції) підставляють передбачувані планом зміни обраних факторів і таким чином одержують ймовірне значення планових показників продуктивності. Ці показники, при дотриманні необхідних вимог, є достатньо обґрунтованими, оскільки враховують існуючі зв'язки між продуктивністю і факторами, а також намічуваними змінами факторів.

Можливе застосування й інших методів планування продуктивності худоби.

б) Виробництво молока.

У курсовому проекті обсяги виробництва молока слід планувати по місяцях та кварталах планового року. Для цього на основі даних про отелення маток по місяцях минулого і планового років, необхідно розподілити все дійне поголів'я корів по місяцях їх лактації у плановому році (табл. 3.6).

Таблиця 3.6 Розподіл корів по місяцях лактації, голів

Місяці лактації	Місяці року											
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
1 - й												
2 - й												
3 - й												
4 - й												
5 - й												
6 - й												
7 - й												

8 - й												
9 - й												
Всього												

Знаючи кількість корів, які перебувають на тому чи іншому місяці лактації у тому чи іншому місяці року і, знаючи розподіл надоїв молока по місяцях лактаційного періоду, неважко розрахувати обсяги виробництва молока спочатку по місяцях року, а потім додаванням отриманих результатів по кварталах та в цілому за рік

Виходячи із значення обсягів виробництва молока на плановий рік проводиться розрахунок його використання за окремими напрямками (табл. 3.7).

Таблиця 3.7 План використання молока, т

Показники	Тонн	%
Виробництво молока – всього		100
Використання:		
реалізація споживачам за договорами		
реалізація на ринках		
випоювання телятам		
громадське харчування		
переробка в підприємстві		
інші цілі		

Слід навести приклад проведення розрахунку кількості незбираного молока, яке необхідно виділити у плановому році на випоювання телятам, вказати, на підставі яких матеріалів і яким способом визначалися обсяги молока по інших напрямках його внутрішньогосподарського використання. Головним же при вирішенні даного питання мусить бути прагнення до забезпечення збільшення обсягів реалізації молока споживачам за договорами.

в) Виробництво яловичини.

На підставі даних про обсяги реалізації худоби споживачам і з урахуванням потреби підприємства у цьому виді продукції на інші цілі складається помісячний план відгодівлі і нагулу тварин. При цьому використовують систему розрахунків, яка включає: визначення середньомісячного поголів'я тварин; кількість тварин, яких передбачається поставити на відгодівлю в кожному місяці, їх живу масу; план приросту живої ваги 1 голови за добу і місяць; кількість тварин, яких передбачають зняти з відгодівлі, їх живу масу; приріст живої маси тварин по місяцях і кварталах року.

Слід зазначити, що такі розрахунки проводяться у випадку, якщо курсовий проект передбачає розробку річної виробничої програми фермі по відгодівлі великої рогатої худоби.

3.3. У даному курсовому проекті розрахунки по плануванню потреби в кормах проводяться лише для дійного стада корів. Обумовлюється це як цільовою спрямованістю теми роботи, так і прагненням уникнути подібних розрахунків по інших статевих та вікових групах великої рогатої худоби.

План потреби дійних корів в кормах складається на календарний рік. Одночасно проводяться розрахунки по визначенню планової вартості кормів.

Існує два основних способи планування річної потреби в кормах:

– перший, передбачає використання планових даних про обсяги виробництва окремих видів тваринницької продукції, прийнятих норм витрат поживних речовин (в кормових одиницях) на виробництво одиниці продукції (1 ц молока, 1 ц приросту живої маси, 1000 шт. яєць тощо) і раціонального для умов конкретного господарства типу годівлі (структури річного раціону);

– другий, ґрунтується на даних про планове середньорічне поголів'я у розрізі статеві-вікових груп худоби та річних норм витрат різних видів кормів на одну голову (рекомендується застосовувати для худоби на відгодівлі та робочої худоби).

При визначенні потреби в кормах дійних корів враховують також приплід телят, на який відповідно до витрат обмінної енергії відносять 10% від витрат на утримання основного стада.

У курсовому проекті необхідні розрахунки рекомендується провести з застосуванням першого способу. Для цього, на підставі даних про валовий надій молока та поголів'я приплоду на запланований рік, необхідно обчислити загальний обсяг продукції молочного скотарства у перерахунку в умовне молоко. Після цього, використовуючи прийняті (рекомендовані) норми витрачання кормів на 1 ц молока визначають загальну річну потребу стада корів в кормах. У відповідності з прийнятою структурою годівлі корів, розраховують річну потребу в окремих видах кормів у центнерах кормових одиниць та в натурі. Одночасно проводиться розрахунок вартості кормів (табл. 3.8).

Таблиця 3.8 Розрахунок річної потреби корів у кормах та вартості кормів

Види кормів	Структура річного раціону, %	Потреба кормів		Ціна 1 ц, грн	Вартість, грн
		у ц корм. од.	у натурі, ц		
Разом	100		х	х	
Підстилка	х	х			

Слід зазначити, що корми власного виробництва оцінюються за плановою вартістю 1 ц з урахуванням витрат на перевезення і підготовку їх до згодовування, а куповані – по намічуваних цінах їх придбання, з включенням витрат на транспортування в підприємство. При відсутності в господарстві інформації про вартість кормів на плановий рік можна скористатися даними про їх фактичну вартість у передплановому році. У випадку потреби необхідно провести корегування фактичної вартості кормів у сторону її підвищення чи зниження в межах 3...5%. Це ж стосується і підстилки.

3.4. У скотарстві потребу в робочій силі визначають, виходячи із наявного або запланованого поголів'я тварин і прийнятих норм їх обслуговування окремими категоріями працівників.

На невеликих молочних фермах, які мають нетипові пристосовані приміщення місткістю до 100 голів, всі роботи з обслуговування корів виконує доярка. Корми до приміщення підвозить підводою фуражир або трактором тракторист-машиніст.

На фермах, де побудовані типові приміщення, корів обслуговують такі основні категорії працівників: оператор машинного доїння корів (доярка), оператор з обслуговування корів (скотар). Крім них, у процесі виробництва продукції на молочно-товарній фермі задіяні й допоміжні категорії працівників: нічний оператор родильного відділення (на невеликих фермах його функції покладаються на нічного сторожа); працівники по підвезенню і роздаванню кормів; працівники на навантажувально-розвантажувальних роботах; працівники на внутрішньо фермських перевезеннях; працівники на транспортуванні гною; працівники кормоцеху; слюсарі-електрики; техніки по штучному осіменінню; ветеринарні санітари, сторожі та ін.

У молочному скотарстві при утриманні 200 і більше корів однією з найбільш перспективних є потоково-цехова система виробництва молока і відтворення стада. В цьому випадку виробничий процес на молочно-товарній фермі поділяється на окремі технологічні цикли відповідно до фізіологічного стану корів та періоду їх лактації. Найбільш розповсюдженим є розподіл поголів'я на три групи (цехи, відділення): дійного стада; родильного відділення; сухостійні. При проведенні розрахунків по визначенню планової потреби у працівниках для такої молочної ферми перш за все необхідно розподілити планове поголів'я корів за виділеними технологічними групами.

Насамперед, обчислюється середньорічна кількість корів родильного відділення. Для цього загальне середньорічне поголів'я корів множиться на прийнятий термін їх перебування у цьому відділенні (як правило це 20 днів), а отриманий результат ділиться на кількість днів у році (365).

Аналогічним способом визначається середньорічне поголів'я корів сухостійного відділення. При цьому береться до уваги, що тривалість сухостійного періоду у випадку двохмісячного сервіс-періоду складає 60 днів.

Різниця між загальним поголів'ям корів, яке утримується на фермі і їх кількістю в родильному та сухостійному відділеннях складає поголів'я корів дійного стада.

Звичайно, при вирішенні питання визначення потреби молочної галузі в робочій силі найкращим варіантом було б використання конкретних даних підприємства про професійно-кваліфікаційний склад і прийняті норми обслуговування корів різними категоріями працівників. Якщо ж такі відомості отримати неможливо, з причини їх відсутності на підприємстві, то необхідно провести власні розрахунки. Для цього, на підставі даних загальної характеристики виробничих приміщень та з урахуванням передбачуваних змін в технологічних аспектах процесу виробництва молока і встановленого на фермі поділу і кооперації праці, визначається професійно-кваліфікаційний склад працівників ферми. При цьому слід виходити з необхідності забезпечити виробничий процес якомога меншою кількістю працівників.

Встановлення чисельності працівників ферм великої рогатої худоби вимагає проведення досить значної за обсягами підготовчої і розрахункової роботи: необхідно визначити і записати умови виробництва; обсяги робіт для кожної категорії основних і допоміжних працівників; обов'язки виконавців тощо. Практика переконує, що таке не під силу спеціалістам окремого підприємства. Та в цьому немає й потреби, адже існує спеціальна довідкова література, використання матеріалів якої практично розв'язує дану проблему. Найбільш цінним і значимим у цьому відношенні є довідник **„Нормативи часу і чисельності працівників тваринницьких ферм”**. Матеріали цього довідника забезпечують можливість як безпосереднього отримання даних про норми чисельності різних категорій працівників тваринництва, так і можливість проведення власних розрахунків на випадок, коли рекомендовані норми не задовольняють конкретні умови виробництва.

Нижче наводиться зразок таблиці, за допомогою якої слід визначитися з категоріями працівників по обслуговуванню стада корів і обчислити потребу в них на плановий рік (табл. 3.9). Для практичного вирішення даного питання слід скористатися матеріалом додатка А.

Таблиця 3.9 Розрахунок планової потреби в працівниках для обслуговування стада корів

Категорії працівників	Планові обсяги робіт, голів, тонн, ум. голів	Норма обслуговування, голів. Норматив чисельності, голів, люд.-змін, чоловік	Норматив потреби працівників, чол.		Річні витрати робочого часу, люд.-год.	
			всього	з урахуванням коефіцієнта підміни (1,30)	всього	у т.ч. підмінних працівників
1	2	3	4	$5=4 \times 1,3$	$6=5 \times 280$	$7=(5-4) \times 280$
Оператори машинного доїння корів (доярки):						
основного дійного стада						
родильного відділення						
Оператори по обслуговуванню корів (скотарі):						
основного дійного стада						
родильного відділення						
сухостійних						
Працівники:						
на підвезенні і роздаванні кормів	x	x				
на навантаж. - розвантажувальних роботах	x	x				
на внутрішньо-фермських перевезеннях						
на транспортуванні гною						
кормокухні						
Слюсарі-наладчики						
Електрики						
Техніки-осіменатори						
Ветеринарні санітари*						
Лаборанти, обліковці						
Сторожі						
Інші						
Разом	x	x				

*Для працівників ветеринарної служби коефіцієнт підміни не застосовується.

Що стосується планування фонду оплати праці працівників ферми, то для проведення розрахунків перш за все необхідно підготувати дані про тарифні ставки і посадові оклади, які будуть запроваджені у плановому році, розміри доплат, надбавок і премій, визначені згідно діючого у підприємстві „Положення про оплату і стимулювання праці” (табл. 3.10).

Таблиця 3.10 Розрахунок річного фонду оплати праці працівників молочнотоварної ферми

Показники	Середньорічна чисельність працівників, чол.	Річні витрати часу, люд.-дні	Тарифний розряд	Денна тарифна ставка, грн*	Річний фонд оплати праці, грн
Категорії працівників					
Доярки:					
- основного дійного стада					
- родильного відділення					
Скотарі:					
- основного дійного стада					
- родильного відділення					
- сухостійних					
Працівники:					
- на підвезенні і роздаванні кормів					
- на навантаж. – розвантаж. роботах					
- на внутрішньо фермських перевезеннях					
- на транспортуванні гною					
- кормокухні					
Слюсарі-наладчики					
Електрики					
Техніки-осіменатори					
Сторожі					
Завідувач ферми					
Тарифний фонд (ТФ) оплати праці, всього					
Доплати до ТФ					
- за продукцію (25 - 50% від загального ТФ оплати праці)					
- за класність (середньозважений % до ТФ: I клас – 20%; II клас 10%)					
- за стаж роботи (середньозважений % від загального ТФ)					
- оплата відпусток (8,6% від загального ТФ)					
- за роботу у святкові дні (...% від загал. ТФ. % = святкові дні /на 280 × 100)					
Загальна сума доплат					
Нарахування на соціальне страхування* (37,5%) від суми доплат + ТФ					
Фонд оплати праці з нарахуваннями, всього					

*Підприємства, які сплачують фіксований сільськогосподарський податок відрахування на соціальні заходи не планують.

Конкретні рекомендації по проведенню розрахунків подані в додатку Б.

3.5. Собівартість продукції (робіт, послуг) – це витрати підприємства, пов’язані з виробництвом і збутом продукції, виконанням робіт та наданням послуг. Згідно з Методичними рекомендаціями з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств, затвердженими наказом Мінагрополітики України №132 від 18.05.2001р. та змінами, внесеними наказами №355 (V0355555-01) від 06.12.2001р., №362 (V0362555-02) від 25.11.2002 р., №589 (V0589555) від 31.10.2005р. примірний перелік статей витрат виробництва, що формують собівартість продукції тваринництва включає:

- витрати на оплату праці;
- відрахування на соціальні заходи;
- паливо та мастильні матеріали;
- засоби захисту тварин;
- корми;
- роботи та послуги;
- витрати на ремонт необоротних активів;
- інші витрати на утримання основних засобів;
- інші прямі витрати;
- загальновиробничі витрати.

Фактично ж, як це впливає зі змісту ф. №50–сг річна, перелік статей витрат, за якими групуються витрати, що включаються у виробничу собівартість продукції тваринництва охоплює:

- корми;
- нафтопродукти;
- оплата послуг і робіт сторонніх організацій;
- решта матеріальних витрат;
- прямі витрати на оплату праці;
- амортизація необоротних активів;
- відрахування на соціальні заходи;
- решта інших прямих та загальновиробничих витрат.

При проведенні розрахунків по визначенню собівартості продукції допускається деталізація статей витрат шляхом виділення в них окремих елементів. Наприклад: „Корми” – всього”, з них корми покупні; „Роботи та послуги” – всього, з них: автотранспорт; транспортні роботи тракторів; жива тяглова сила; електроенергія; водопостачання; інші.

Існує декілька підходів до планування витрат на виробництво продукції.

1. Найбільш розповсюдженим є метод, який передбачає використання, розроблених відповідно до конкретних умов підприємства, нормативів витрат по окремих статтях та їх елементах у розрахунку на середньорічну голову худоби або одиницю продукції. На жаль, не всі підприємства мають такі нормативи. Зважаючи на це, у курсовому проекті можна скористатися фактичними (за даними бухгалтерського обліку) значеннями постатейних витрат у передплановому році з наступним їх коригуванням у відповідності з намічуваними змінами основних нормоутворюючих факторів, що закладені у виробничу програму галузі на плановий рік (ріст поголів’я худоби, обсягів виробництва продукції, виконуваних робіт тощо). Це не стосується таких статей як „Оплата праці” „Відрахування на соціальні заходи” та „Корми”, розміри яких вже обчислені.

У випадку, коли в курсовому проекті обирається саме такий спосіб до планування витрат, розраховується таблиця 3.11.

Таблиця 3.11 Витрати на виробництво продукції

Склад витрат	Фактично в 201... р.		По плану	
	грн	%	грн	%
Всього витрат		100		100
з них: корми;				
нафтопродукти;				
оплата послуг і робіт сторонніх організацій;				
решта матеріальних витрат;				
прямі витрати на оплату праці;				
амортизація необоротних активів				
відрахування на соціальні заходи;				
решта інших прямих та загальновиробничих витрат;				

2. Якщо нормативна база підприємства забезпечує можливість встановлення витрат виробництва по усіх витратних статтях, то в курсовому проекті слід обрати саме такий варіант вирішення проблеми. При цьому рекомендується скористатися наступними вказівками:

1. „Витрати на оплату праці” – порядок проведення розрахунків по цій статті витрат вже висвітлений в підпункті 3.4. Там же зроблені й відповідні розрахунки.

2. „Відрахування на соціальні заходи” – те ж саме.

3. „Паливо і мастильні матеріали” – витрати на паливно-мастильні матеріали обчислюються на основі витрат автотракторного пального на виробництво продукції тваринництва (внутрішньофермські перевезення кормів, приготування кормів, їх роздавання, транспортування гною, інші транспортні роботи) за нормативами і середньою (комплексною) ціною на паливно-мастильні матеріали. При визначенні ціни на паливно-мастильні матеріали враховуються прогнозні її зміни.

4. „Засоби захисту тварин” – вартість засобів захисту тварин (засобів для проведення дезінфекцій, біопрепаратів, медикаментів, інструментів, засобів для перев’язок, що придбані за кошти підприємства) визначається по встановлених у підприємстві нормативах витрат на ці цілі у розрахунку на одну середньорічну голову худоби.

5. „Корми” – порядок проведення розрахунків по цій статті витрат, висвітлений в підпункті 3.3. Там же зроблені й розрахунки.

6. „Роботи та послуги” – витрати на транспортні роботи автомобілів і тракторів визначають на підставі запланованого обсягу робіт у тонно-кілометрах і планової собівартості 1ткм. Остання береться або на фактичному рівні звітного року з урахуванням прогнозних змін, або на підставі планових розрахунків, зроблених спеціалістами підприємства.

При плануванні витрат на живу тяглову силу необхідно виходити з поголів’я коней, яке використовується на фермі і запланованої собівартості 1 коне-дня.

Витрати на електроенергію плануються виходячи з нормативу її витрат на 1 корову на рік і вартості 1 кВт-год з урахуванням прогнозних змін. Таким же чином визначають витрати на водопостачання.

7. „Витрати на ремонт основних засобів”

8. „Інші витрати на утримання основних засобів”

Річну суму амортизаційних відрахувань по тваринницьких будівлях, спорудах і обладнанню визначають за встановленими нормами у відсотках від балансової їх вартості. За встановленими нормами планують і витрати на поточний ремонт основних засобів тваринництва.

9. До статті „Інші прямі витрати” у тваринництві відносяться:

– витрати некапітального характеру на влаштування і утримання літніх таборів, навісів, загонів тощо;

– знос спецодягу та спецвзуття;

– витрати на підстилку;

– витрати на штучне осіменіння тварин;

– страхові платежі;

– інші витрати, не передбачені жодною з вище наведених статей витрат. Ці витрати, як правило, безпосередньо відносяться до відповідних видів тварин.

Витрати на штучне осіменіння розраховують на підставі плану осіменіння і передбачуваної вартості осіменіння однієї голови. На одне запліднення витрачається 2 спермодози.

Що стосується конкретного змісту нормативів витрат у розрізі окремих статей та їх елементів, то тут необхідно дотримуватися вимог Методичних рекомендацій з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств.

У випадку, коли в курсовому проекті обирається класичний нормативний метод планування витрат, пов'язаних з виробництвом тваринницької продукції, розраховується таблиця 3.12.

Таблиця 3.12*Витрати на виробництво продукції

Статті витрат	Факт 201... р.		План 201... р.	
	грн	на 1ц	грн	на 1ц
Оплата праці				
Відрахування на соціальні заходи				
Корми				
Засоби захисту тварин				
Паливно-мастильні матеріали				
Роботи та послуги - всього у т.ч.: автотранспорт транспортні роботи тракторів жива тяглова сила електроенергія водопостачання інші				
Амортизаційні відрахування Поточний ремонт основних засобів				
Інші прямі витрати у т.ч.: витрати на штучне осіменіння підстилка				
Витрати на управління та обслуговування виробництва				
Всього витрат				

*Порядковий номер таблиці такий же тому, що вона замінює попередню

3. В окремих випадках, особливо при прогнозуванні, можна використати підхід, за яким витрати по одній або й декількох витратних статтях обчислюються без застосування нормативів, а на підставі фактичних значень питомої ваги окремих статей витрат у загальних витратах тваринництва в середньому за останні роки.

У випадку, коли в курсовому проекті обирається такий метод планування витрат на утримання дійного стада корів розраховується таблиця 12.

Таблиця 3.12 Витрати на виробництво продукції

Склад витрат	У середньому за 3 роки**		По плану	
	грн	%	грн	%
Витрати на оплату праці				
Відрахування на соціальні заходи				
Паливо і мастильні матеріали				
Засоби захисту тварин				
Корми				
Роботи та послуги				
Витрати на ремонт основних засобів				
Інші витрати на утримання основних засобів				
Інші прямі затрати				
Витрати на управління та обслуговування виробництва				
Всього витрат		100		100

*Порядковий номер таблиці такий же тому, що вона замінює попередню.

Калькулювання собівартості продукції

При визначенні собівартості продукції молочного скотарства насамперед необхідно розрахувати вартість побічної продукції гною. Згідно з Методичними рекомендаціями з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств у вартість гною включається вартість підстилки та нормативно-розрахункові витрати, які включають амортизацію та поточний ремонт пристроїв для видалення гною з тваринницьких приміщень, витрати на зберігання гною та сечі в гноєсховищах. У курсовому проекті слід використовувати планово-нормативні ціни на гній, які застосовуються у підприємстві.

Вихід гною визначається у залежності від технології утримання тварин. Для розрахунків рекомендується прийняти 5–6 т на одну корову на рік.

У молочному скотарстві розраховується собівартість 1 ц молока і однієї голови приплоду. Собівартість однієї голови приплоду розраховується за вартістю 60 кормо-днів утримання корови.

Собівартість 1 кормо-дня розраховується діленням всієї суми витрат на утримання основного стада корів на обчислену кількість кормо-днів.

Для визначення собівартості 1 ц молока необхідно загальну суму витрат на утримання стада корів (без вартості приплоду та побічної продукції) розділити на кількість центнерів молока.

Розрахунок планової собівартості 1 ц молока і однієї голови приплоду слід подати в таблиці 3.13.

Таблиця 3.13 Розрахунок планової собівартості 1ц молока і 1 голови приплоду

Показники	Значення показника
1. Витрати на утримання стада корів – всього	
2. Вихід продукції: молока, ц приплоду, голів гною, т	
3. Планово-нормативна ціна 1т гною, грн	
4. Витрати на побічну продукцію, грн	
5. Загальна кількість кормо-днів	
6. Собівартість 1 кормо-дня, грн	
7. Витрати на приплід, грн	
8. Собівартість 1 голови приплоду, грн	
9. Витрати на молоко, грн	
10. Собівартість 1ц молока, грн	

Примітка: с/р – середньорічне

Дати попередню оцінку отриманим результатам.

3.6. Завершальною стадією процесу виробництва продукції є її реалізація. Реалізація виробленої продукції забезпечує основне джерело грошових надходжень підприємства і виступає запорукою його подальшої успішної діяльності в ринкових умовах господарювання.

У роботі необхідно провести розрахунок виручки від реалізації молока, визначити фінансовий результат, обчислити рентабельність виробництва молока (табл. 3.14).

Таблиця 3.14 Фінансові результати від реалізації молока

Напрями реалізації	Кількість, ц	Ціна 1ц, грн	Виручка, тис. грн	Собівартість реалізованої продукції, тис. грн	Прибуток, тис. грн (+)	Збиток, тис. грн. (-)	Рентабельність, %
Реалізація молокозаводу							
На міських ринках							
Власних магазинах, палатках							
Працівникам господарства							
На громадське харчування							
Інші напрями							
Всього і в середньому							

При проведенні розрахунків показників таблиці 3.17 слід дотримуватися наступних рекомендацій:

1. Молоко, що продається за межі підприємства, оцінюється за прогнозними цінами у залежності від каналів реалізації.

2. Молоко, що продається працівникам господарства, у тому числі і в рахунок оплати праці, оцінюється по встановлених у господарстві цінах.

3. Молоко на громадське харчування відпускають по собівартості його виробництва, але не вище ринкових цін.

Закінчується третій розділ курсового проекту порівнянням найбільш важливих економічних показників розвитку галузі у передплановому періоді і плановому році (табл. 3.15).

Таблиця 3.15 Основні економічні показники розвитку молочного скотарства

Показники	У середньому за 3 роки	Плановий рік	Відхилення (+,-)
Середньорічне поголів'я корів			
Надій на 1 корову, кг			
Валове виробництво молока, т			
Виробництво молока на 100га сільгоспугідь, ц			
Вихід ділового приплоду на 100 корів, гол.			
Витрати на утримання стада - всього			
Витрати кормів на 1ц молока, ц корм.од.			
Трудовісткість 1 ц, люд-год.			
Виробнича собівартість 1 ц, грн			
Ціна реалізації 1 ц, грн			
Прибуток у розрахунку на 1 ц, грн			
Прибуток у розрахунку на 1корову, грн			
Рівень рентабельності, %			

Коротко прокоментувати зміст цієї таблиці і зробити висновок про ступінь реальності проектних показників розвитку галузі на плановий рік.

Висновки. У висновках робиться стисле узагальнення змісту теоретичної, аналітичної і проектної частин роботи. Особлива увага звертається на наявні в скотарстві недоліки та невирішені проблеми. Чітко формулюються напрями подальшого розвитку галузі. Зазначаються найбільш важливі параметри виробничої програми і очікуваний економічний ефект.

Додатки. У вигляді окремих додатків подаються громіздкі розрахункові таблиці, результати проміжних розрахунків, у тому числі проведених з використанням комп'ютерів, окремі документи бухгалтерської, зоотехнічної та статистичної звітності, нормативний матеріал, який використовувався у ході курсового проектування і т. ін.

Список використаних джерел. Наводиться перелік наукової, довідкової та нормативно-правової літератури, а також сайтів INTERNET, матеріал яких в тій чи іншій мірі був використаний при написанні роботи.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Організація виробництва і аграрного бізнесу в сільськогосподарських підприємствах : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. С. П. Азізова. – К. : ІАЕ, 2001. – 834с.
2. Березівський П. С. Організація виробництва в аграрних формуваннях : навч. посіб. / П. С. Березівський, Н. І. Михалюк ; за ред. П.С. Березівського. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 560 с.
3. Нелеп В. М. Планування на аграрному підприємстві: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. М. Нелеп. – К. : КНЕУ, 2004. – 550 с.
4. Хорунжий М.Й. Організація агропромислового комплексу: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / М. Й. Хорунжий– КНЕУ, 2001. – 382 с.
5. Організація і планування виробництва на сільськогосподарських підприємствах / Л. Я. Зрібняк, М. Г. Полозенко, Т. Д. Короповська, Д. І. Рижмань; за ред. Л. Я. Зрібняка. – К. : Урожай, 1999. – 352 с.
6. Організація виробництва в сільськогосподарських підприємствах: практикум / [Г. С. Тарасенко, Л. Я. Зрібняк, М. Н. Малиш та ін.] ; за ред. Г.С. Тарасенка, Л. Я. Зрібняка. – К. : Урожай, 1993.– 224с.
7. Березівський П. С. Організація виробництва і підприємницької діяльності в аграрних формуваннях : навч. посіб. для студентів агроном. спец. вищ. аграрних закл. освіти 3–4 рівнів акредитації / П. С. Березівський, Ю. Е. Губені, Н. І. Михалюк ; за ред. П. С. Березівського. – Львів : Українські технології, 2002. – 536 с.
8. Організація виробництва на сільськогосподарських підприємствах: практикум. / [М. Ф. Соловійов, М. І. Байдик, Д. Є. Беляєв та ін.]. – К. : Урожай, 1995. – 208 с.
11. Основи підприємницької діяльності та агробізнесу: навч. посібн.[для студ. вищ. навч. закл.] / [М.М. Ільчук, Д.Т. Іщенко, В.К.Збарський та ін.] ; за ред. М.М. Ільчука. – К. : Вища освіта, 2002. – 398с.
12. Блок І. Р. Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи: практ. посібн. / І.Р. Блок, В.В. Іванова –К. : Урожай, 2001.–288с.
13. Топалов А.Д. Організація виробництва в підприємствах АПК : навч. посібн. / А. Д. Топалов, С. В. Скоробогатко, В. А. Ільяшенко. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 376 с.

14. Посібник по реформуванню сільськогосподарських та переробних підприємств / за ред. П. Т. Саблука. – 2-ге вид. – К. : ІАЕ УААН, 2000. – 600 с.
15. Щепієнко П.В. М'ясний підкомплекс України / П. В. Щепієнко. – К. : ІАЕ УААН, 1998. – 64с.

Джерела даних

Для успішного виконання курсового проекту студенту потрібно зібрати інформацію про місцезнаходження та організаційно-правову форму підприємства, його ґрунтово-кліматичні умови, масштаби і виробничий напрямок діяльності, ресурсний потенціал, економічні показники роботи та ін. Джерелами значної кількості необхідних для цього даних слугують затверджені органами виконавчої влади (Мінагропродом України) та відповідними відомствами (Держкомстатом України) *форми бухгалтерської і статистичної звітності* (за три-п'ять останніх років).

Серед них:

Баланс – форма № 1;

Звіт про фінансові результати – *форма № 2;*

Звіт про рух грошових коштів – *форма № 3;*

Звіт про власний капітал – *форма № 4;*

Примітки до річної фінансової звітності – *форма № 5;*

Додаток до приміток до річної фінансової звітності „Інформація за сегментами” – *форма № 6;*

Основні економічні показники роботи сільгосппідприємств за відповідний рік – *форма № 50-сг (річна);*

Звіт про реалізацію сільськогосподарської продукції за відповідний рік – *форма № 21-заг (річна);*

Звіт про посівні площі сільськогосподарських культур під урожай відповідного року – *форма № 4-сг (річна);*

Звіт про підсумки збору врожаю сільськогосподарських культур, плодів, ягід та винограду станом на 1 грудня відповідного року – *форма № 29-сг (річна);*

Звіт про стан тваринництва за відповідний рік – *форма № 24 (річна);*

Дані первинного і аналітичного обліку виробництва і розподілу продукції в галузі тваринництва відображаються в:

– журналі обліку надою молока (*форма № 112*);

– відомості руху молока (*форма № 114*);

– акти на оприбуткування приплоду тварин (*форма № 95*);

– відомості зважування тварин (*форма № 98*);

– розрахунках по визначенню приросту (*форма № 98а*);

– щоденнику надходження сільськогосподарської продукції (*форма № 81*) – для обліку надходження яєць;

– обліковій картці руху дорослої птиці (*форма № 108*);

– відомості витрат кормів (*форма № 94-АПК*).

Звіт про кількість працівників, їх якісний склад та професійне навчання за відповідний рік – *форма № 6-ПВ (річна);*

Звіт про наявність і рух основних засобів, амортизацію (знос) за відповідний рік – *форма № 11-ОЗ (річна);*

Важливим джерелом даних є *бізнес-план* (або інші види планів) *розвитку сільськогосподарського підприємства*.

У випадку необхідності використання даних ***квартальної статистичної звітності***, доцільно застосовувати форми останнього кварталу відповідного року, адже в

документах саме останнього кварталу відображаються показники „наростаючим підсумком з початку року”, тобто за весь рік (*форми № 21-заг, № 4-сг, № 1-ІВ*).

Багато цінних відомостей і даних по темі дослідження можна знайти в статистичних щорічниках, що видаються Державним комітетом статистики України, Головними управліннями статистики Миколаївської та інших областей.

Навчальне видання

**ПЛАНУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ
ПІДПРИЄМСТВ**

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Укладач: **Банєва** Ірина Олексіївна

Формат 60x84 1/16 Ум.друк.арк

Тираж 5 прим.

Надруковано у видавничому відділі

Миколаївського національного аграрного університету

54020, м.Миколаїв, вул.Г.Гонгадзе, 9

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №4490 від 20.02.2013р.

